

Schrijven

Patricia van Vossen - Bazen

Eindrapportage over het praktijkonderzoek in het kader van de leerroute
Master SEN Motorisch Remedial Teacher / Motorisch Begeleider

Lesplaats: Tilburg

Studentnummer: 2111657

Begeleid door: Mevr. Ine Vermeer

Datum: 22 april 2010

Inhoudsopgave

Hoofdstuk:

Bladzijde:

Inleiding	05.
Samenvatting	06.
Introductie	07.
1. De onderzoeksvraag	09.
1.1 De aanleiding voor het onderzoek	09.
1.2 Onderzoeksvraag	11.
1.3 Deelvragen	11.
2. Theoretisch onderzoek	12.
2.1 Peilingsonderzoek PPON	12.
2.2 Kerndoelen	14.
2.3 doelen en tussendoelen	14.
2.3.1 Groep 1&2	15.
2.3.2 Groep 3&4	16.
2.3.3 Groep 5&6	19.
2.3.4 Groep 7&8	20.
2.4 De schrijfmethoden	21.
2.5 Theorie versus praktijk	22.
3. Onderzoeksmethodologie	23.
3.1 Opzet	23.
3.1.1 De probleemstelling	24.
3.1.2 De hypothese	24.
3.1.3 Stappenplan	25.
3.2 Betrouwbaarheid	27.
3.2.1 Validiteit	27.

3.2.2 Triangulatie	27.
3.2.3 Ethiek	
4. Data verzameling en analyse	30.
4.1 Literatuuronderzoek	30.
4.2 Teamvisie	32.
4.3 Teamvisie gekoppeld aan de schrijfmethoden	33.
4.4 “Schrijven in de basisschool”	36.
(van Eerd-Smetsers, 2007)	
4.4.1 Lessencyclus	37.
4.5 “Pennenstreken” (van Gils, 1999)	39.
4.5.1 Lessencyclus	40.
5. Data-interpretatie	42.
5.1 De belangrijkste conclusies uit het onderzoek.	42.
5.1.1 De deelvragen	42.
5.1.2 De onderzoeksvraag	46.
5.2 Een nieuwe visie naar aanleiding van het onderzoek.	47.
5.3 Voor wie is deze uitkomst belangrijk?	47.
5.4 Het vervolgtraject	48.
6. Evaluatie	50.
7. Nawoord	54.
8. Literatuurlijst	55.
9. Bijlagen	59.
Bijlage 1. Handschriften uit groep 7	59.
Bijlage 2. Doelen en tussendoelen	60.
Bijlage 3. Richtlijn schoolmeubilair	62.
Bijlage 4. Pengrepen	63.
Bijlage 5. Checklist zit- schrijfhouding	66.

Bijlage 6. Kijkwijzer schriftcriteria	67.
Bijlage 7. Hand-outs PowerPoint presentatie	69.
Bijlage 8. Begroting “Schrijven in de basisschool”	71.
Bijlage 9. Begroting “Pennenstreken” Letterversie	73.
Bijlage 10. Begroting “Pennenstreken” Woordversie	75.
Bijlage 11. Lessencyclussen	77.
(doel - motorische activiteit – zorg)	

Inleiding

Het doel van dit onderzoek komt voort uit de hulpvraag van mijn basisschool. Onze schrijfmethode is toe aan vervanging. Het is een oude methode waarvan niet alle materialen meer leverbaar zijn. Het kiezen van een nieuwe methode stond gepland voor het schooljaar 2010-2011. Na overleg met de directeur en het team heb ik goedkeuring gekregen om mijn scriptie te wijden aan een methodeonderzoek met betrekking tot schrijven.

Tevens is mijn interesse in het vak schrijven gewekt tijdens de module schrijven in het studiejaar 2008-2009. Ik raakte nieuwsgierig naar de ontwikkelingslijnen in het vakgebied schrijven en ik wilde weten hoe ik kinderen zou kunnen helpen met schrijfproblemen.

Na mijn onderzoek hoop ik een beter beeld te hebben van de doelen en de subdoelen van het vak schrijven door alle jaargroepen heen. Ook zijn de eisen van het team belangrijk en deze neem ik mee tijdens mijn zoektocht naar een geschikte schrijfmethode.

Samenvatting

De centrale vraag in deze scriptie is hoe ik de kwaliteit van het schrijfonderwijs binnen mijn groep kan verbeteren. Onopgemerkt ben je de hele dag bezig met lezen en schrijven. Toch lijkt het of er in het basisonderwijs minder aandacht besteed wordt aan schrijven dan aan bijvoorbeeld rekenen of taal. Schrijven is een complexe vaardigheid waarbij rekening gehouden moet worden met verschillende factoren.

Bij een goede pengreep beweegt de duim en de vinger tijdens de schrijfactiviteit. Pols, arm en romp bewegen niet mee. Deze greep wordt ook wel de dynamische driepuntsgreep genoemd. Maar de schrijfvoorwaarden hebben niet alleen betrekking op het daadwerkelijk hanteren van een pen of potlood. Ook de houding die de kinderen aannemen tijdens het schrijfproces is belangrijk. Een goede zit- en schrijfhouding betekenen dat het kind beide voeten plat op de grond heeft staan, de billen tegen de rugleuning heeft, dat het hoofd licht gebogen is en dat beide onderarmen op tafel liggen.

Als team van een school is het belangrijk om op één lijn te zitten als het gaat om het onderwijs. Samen hebben we een eisenpakket samengesteld waaraan wij denken dat een nieuwe schrijfmethode moet voldoen. Vanuit dit eisenpakket ben ik gaan kijken naar de verschillende methode. Er zijn twee methoden die duidelijk passen bij onze wensen. De methode "Pennenstreken" (Van Gils, 1999) voldoet aan al onze teameisen en de methode "Schrijven in de basisschool" (Van Eerd-Smetsers, 2007) voldoet aan vijf van de zes eisen. Uit de lessencyclussen bleek dat de kinderen, zowel de motorisch sterke als de zwak motorische kinderen, kozen voor de methode "Pennenstreken" (van Gils, 1999). Zij vonden de methode aantrekkelijk om naar te kijken en zij vonden de opdrachten leuk en goed opgebouwd. Tevens waren zij enthousiast over de motorische bewegingsoefeningen aan het begin van de les.

Maar hoe goed en passend een methode kan zijn bij de eisen die de school stelt, de kwaliteit van het schrijfonderwijs kan alleen worden verbeterd door het geven van goede gestructureerde lessen schrijfonderwijs, waarbij de leerkracht de vorderingen van de leerlingen volgt, achterstanden tijdig signaleert en adequaat hulp biedt.

Introductie

Dit onderzoek is gedaan door Patricia van Vossen – Bazen. Tweedejaars student Motorisch Remedial Teacher (MRT) / Motorisch Begeleider (MB) aan het Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg te Tilburg.

Ik ben 28 jaar en 6 jaar werkzaam op een openbare basisschool in een dorpje op het eiland Goeree-Overflakkee. Het is een klein dorp waar tussen de 2000 en 2500 mensen wonen. Het dorp kent twee basisscholen, een Protestants Christelijke basisschool en een openbare school. Mijn school bestaat uit 4 combinatieklassen, en de school telt ongeveer 95 kinderen. Op school wordt er veel gewerkt met parttimers en dat resulteert in 7 collega leerkrachten, 1 onderwijsassistent voor de rugzakleerlingen en ter ondersteuning van groep 1/2, 1 conciërge (2 ochtenden in de week) en 1 persoon die gaat over de Informatie- en Communicatie Technologie (ICT'er) die ons team 1 ochtend in de week ondersteunt.

Sinds 1 januari 2005 vallen dertien openbare basisscholen op het eiland Goeree Overflakkee, waaronder een school voor speciaal basisonderwijs, onder de Stichting Openbaar Primair Onderwijs Goeree-Overflakkee. Mijn school maakt dus onderdeel uit van deze stichting die men in de volksmond ook wel SOPOGO of Stichting OPOGO noemt.

Mijn basisschool werkt in de klassen aan de hand van methoden. Voor rekenen gebruiken wij 'Wereld in Getallen', voor taal en spelling 'Taal op Maat' en voor begrijpend lezen 'Goed Gelezen'. De wereld oriënterende vakken worden gegeven via de methoden 'Naut, Meander en Brandaan'. Deze laatst genoemde methoden zijn ingevoerd in het schooljaar 2008/2009 en waren nieuw op de markt. Samen met een aantal teamleden heb ik kort onderzoek gedaan naar de verschillende methoden, waarna we advies hebben uitgebracht richting directie en team. Afgelopen schooljaar bleek dat we volgens de meerjarenplanning volgend schooljaar een vernieuwde of vervangende methode moeten aanschaffen voor het vak schrijven. Dit heeft mij direct inspiratie gegeven voor het scriptieonderzoek van dit collegejaar. Niet alleen vanwege de module schrijven van het afgelopen collegejaar, maar voornamelijk doordat ik vind dat er kinderen op mijn basisschool zijn die met een onvoldoende schrijfkwaliteit de basisschool verlaten. De kinderen schrijven los of

vast, te langzaam of te snel, te groot of juist te klein maar voornamelijk slordig en onleesbaar. Ik vind dat het handschrift van de kinderen uit groep 8 zodanig ontwikkeld moet zijn dat ze op een redelijk tempo leesbaar moeten kunnen schrijven. Om dit probleem op te lossen moet er gekeken worden naar een nieuwe methode die aansluit bij de kinderen maar ook naar de manier van lesgeven door de teamleden binnen de school. Het team moet enthousiast gemaakt worden voor het vak schrijven en tevens moeten zij het belang van goed schrijfonderwijs inzien. Nu wordt een schrijfles vaak gestart met de volgende zin; “Pak je schrijfschrift en maak bladzijde 8”.

Dit scriptieonderzoek onderscheidt zich van eerdere methodeonderzoeken die ik gedaan heb voor andere vakken. Die eerdere onderzoeken waren globaal van opzet. Drie methodes werden vergeleken en een keuze werd gemaakt. Mijn scriptieonderzoek is daarentegen gedetailleerd van opzet. Alle details (theorie, doelen, eisen van het team, etc.) worden verzameld om tot een juiste keuze te komen.

Ik hoop door middel van mijn onderzoek een passende methode te vinden die voldoet aan de eisen van het team. Tevens hoop ik het team het belang van goed schrijfonderwijs duidelijk te maken en ze enthousiast te krijgen voor het vak schrijven.

Persoonlijk hoop ik meer te leren over het vak schrijven. Wat moeten kinderen leren in de verschillende schooljaren? Wat zijn de einddoelen van elk schooljaar? Wat is de reden dat de kinderen eerst leesletters leren schrijven en na een half jaar overstappen op de schrijffletter? Verder denk ik in de nieuwe methode handreikingen te vinden om schrijflessen interessanter te maken voor de kinderen.

1. De onderzoeksvraag

1.1 De aanleiding voor het onderzoek

In de introductie heb ik al het een en ander verteld over de reden van dit onderzoek. Er zijn kinderen op onze school die groep acht verlaten met een onderontwikkeld handschrift. Ze schrijven te groot of te klein, los of vast, te snel of juist te langzaam. Ik denk dat dit voornamelijk ligt in het feit dat het vak schrijfonderwijs niet serieus gegeven wordt. In groep 7 & 8 wordt er helemaal geen aandacht meer geschonken aan het schrijfonderwijs. Wel komen er in de taalmethode opdrachten voor waar kinderen verhaaltjes of gedichtjes moeten schrijven, maar gericht schrijfonderwijs wordt er niet meer gegeven. Ik vind dat kinderen op de basisschool vlot en leesbaar moeten leren schrijven. Dit betekent dat de kinderen onder andere een juiste schrijfhouding aannemen, de pen op de juiste manier hanteren en vlot schrijven volgens een aangeleerde methode. Wat de visie van het team is met betrekking tot schrijven is voor mij nog onduidelijk. In het verdere onderzoek hoop ik daar een antwoord op te krijgen.

Tijdens de module schrijven van vorig schooljaar is mijn interesse gewekt voor het vak schrijven vanwege de theoretische achtergronden uit de boeken van kleutertekening tot schrijven van Van Keulen (2007), Pak je pen van Kooijman (2008) en schrijven met zorg van Baauw-van Vledder (2005). Hierdoor ben ik op zoek gegaan naar een uitdagende opdracht voor mezelf met betrekking tot het vak schrijven. Op de meerjarenplanning stond de vervanging van de schrijfmethode op voor het schooljaar 2010/2011. De methode is oud en aan vervanging toe. In overleg met mijn directeur heb ik besloten om een onderzoek naar de schrijfmethoden te doen. Dit betekent voor mij meer theoretische kennis over de voorwaarden waaraan kinderen moeten voldoen om zich een vlot en leesbaar handschrift te ontwikkelen en voor de school een op maat gekozen methode.

De methode die wij nu hanteren is de oude versie van 'Schrijven in de basisschool' (Van Engen, 1995). Dit schooljaar is het zelfs zo dat er een aantal schriftjes uit deze methode niet meer leverbaar zijn en zodoende slaan de kinderen een opbouwend

stuk schrijfonderwijs over. Uit gesprekken met de onderwijsassistent blijkt dat de kleuters met een andere methode werken voor de voorbereidende schrijfoefeningen. Ik vind het belangrijk dat er met alle vakken een doorgaande lijn is van groep 1 tot en met groep 8.

Als ik mijn onderzoek heb afgerond hoop ik dat mijn teamleden het nut weer inzien van een goede kwalitatieve les schrijfonderwijs en dat ze begrijpen dat er een opbouw is in de methodiek die leidt tot een ontwikkeld vlot en leesbaar handschrift. Waarbij er niet alleen gelet wordt op het resultaat maar ook op het proces van schrijven bij de kinderen. Hoe zitten de kinderen aan tafel? Hoe houden ze hun pen vast, is dit verkrampd of juist niet? Wat doet de andere hand tijdens het schrijven?

De proeflessen voer ik uit in groep 4. De kinderen van groep 4 hebben het schrijfonderwijs doorlopen in groep 3 met de methode die wij nu op school hanteren. Zij kunnen daardoor ook een oordeel geven over de methoden die ik hun voorleg tijdens de proeflessen. Welke methode vinden zij leuk? Wat vinden ze er leuker aan? Deze kinderen dienen als proefpersonen voor de rest van de school.

De belangrijkste vraag is; “Hoe kan ik de kwaliteit van mijn schrijflessen verbeteren zodat de kwaliteit van het schrijven wordt verbeterd en welke methode ondersteunt mij daarin.”

Verder hoop ik tot een goede keuze te komen betreffende de schrijfmethode. Een methode die niet alleen past bij mij als leerkracht, maar vooral past bij het team en de visie van de school.

1.2 Onderzoeksvraag

Hoe kan ik de kwaliteit van het schrijven binnen mijn groep drie en vier verbeteren?

1.3 Deelvragen

1. Wat wordt er verstaan onder goed schrijfonderwijs?
2. Wat is onze teamvisie ten aanzien van het schrijfonderwijs?
3. Welke schrijfmethode past het beste bij de visie van het team?
4. Welke methode sluit het beste aan bij de behoeftes van de kinderen?

2. Theoretisch onderzoek

“In our society, handwriting is both a means of communication and a necessary life skill. It is still the most immediate form of graphic communication”.

Feder & Majnemer (2007)

De bovenstaande tekst geeft, voor mij, in één zin het belang weer van goed schrijfonderwijs. Onopgemerkt ben je de hele dag bezig met lezen en schrijven. Een afspraak in je agenda zetten, een boodschappenlijstje maken, een korte notitie maken, etc. Toch wordt er in het basisonderwijs minder aandacht besteed aan schrijven dan aan bijvoorbeeld rekenen of taal. De kinderen krijgen bij ons op school elke dag les in het vak rekenen en taal. Terwijl het vak schrijven twee tot drie maal per week wordt aangeboden in de groepen vier tot en met zes. In de groepen zeven en acht kan het voorkomen dat er eens per week aandacht besteed wordt aan het vak schrijven. Bij ons op school wordt het vak schrijven helemaal niet meer gegeven in deze groepen. Groep drie daarentegen krijgt praktisch elke dag schrijfles.

2.1 Peilingsonderzoek PPON

In 1999 heeft het PPON (Periodieke Peiling van het Onderwijsniveau)¹ drie peilingsonderzoeken gehouden met betrekking tot de schrijfvaardigheid. Bij dit onderzoek kwamen er een aantal belangrijke conclusies naar voren:

1. Er is een grote variatie in schrijfmethoden.
2. In groep drie wordt dagelijks schrijfonderwijs gegeven, in jaargroep vier en vijf is dit al verminderd naar twee maal per week en in groep acht geeft nog slechts de helft van de leerkrachten twee keer per maand of vaker schrijfles.

¹ Schoot van der, F. & Bechger, T. (1999)

3. In groep drie tot en met vijf besteden de leerkrachten veel aandacht aan de pengreep en de zit- en schrijfhouding. In de andere groepen neemt deze aandacht drastisch af.
4. Ongeacht de jaargroep geven bijna alle leerkrachten aan te letten op het product van de kinderen.
5. Het percentage leerlingen met een goed verzorgd handschrift is in groep acht groter dan in groep vijf.
6. Het handschrift van de leerlingen is vaak te groot op het moment dat zij de basisschool verlaten.
7. De verbindingen tussen letters neemt af naarmate de kinderen in de hogere groepen komen.
8. In groep 3 wordt de kinderen geleerd om met een hellend schrift te schrijven. Vanaf groep vijf hanteert 40% van de leerlingen een rechtopstaand schrift.

In de introductie en in hoofdstuk 1 heb ik een aantal punten met betrekking tot onze school genoemd die ook in het PPON onderzoek (1999) naar voren komen.

De kinderen uit groep drie krijgen dagelijks schrijfles, in groep vier drie maal per week, in groep vijf en zes hooguit één à twee maal per week en in de groepen zeven en acht wordt geen schrijfles gegeven. Verder wordt er in de groepen drie en vier specifiek gelet op de pengreep en de zit- en schrijfhouding. In bijlage 1 zijn twee voorbeelden opgenomen van het handschrift van kinderen uit groep zeven. Deze voorbeelden laten het gebrek aan kwaliteit zien dat genoemd wordt bij de conclusies vijf tot en met acht van het PPON onderzoek (1999).

2.2 Kerndoelen

Kijkend naar het onderzoek van het PPON (1999) lijkt het of de doelen die de kinderen in groep acht moeten halen veeleisend zijn. Gaan we nu kijken naar de kerndoelen die opgesteld zijn door de overheid dan komen de onderwerpen zoals hellend schrift, lusletters en stokletters er niet in voor:

1. *Kerndoel 5:*

De leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te schrijven met verschillende functies zoals informeren, instrueren, overtuigen en plezier verschaffen.

2. *Kerndoel 8:*

De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het schrijven van een brief, een verslag, een formulier of een werkstuk. Zij besteden daarbij aandacht aan zinsbouw, correcte spelling, een leesbaar handschrift, bladspiegel, eventueel beeldende elementen en kleur.

3. *Kerndoel 9:*

De leerlingen krijgen plezier in het lezen en schrijven van voor hen bestemde verhalen gedichten en informatieve teksten.

Slo (2009).²

2.3 Doelen en tussendoelen

In deze kerndoelen kan ik niet de doelen en de tussendoelen ontdekken van de verschillende jaargroepen. De doelen en de tussendoelen zijn een belangrijke voorwaarde voor het kiezen van een goede schrijfmethode. De leerkrachten moeten het schrift van de kinderen ergens aan kunnen toetsen. Voordat er gekeken kan worden naar de methoden moeten eerst de doelen en de tussendoelen op een rijtje staan. In het boek 'Pak je pen' geschreven door Kooijman (et al. 2008) staat een schematische weergave gemaakt van deze doelen en tussendoelen, zie hiervoor bijlage 2.

² SLO, <http://basistaal.slo.nl/Formulieren/Doelen/Kerndoelposv/> & www.slo.nl/primair/kerndoelen

Onderstaande paragrafen, paragraaf 3.2.1 tot en met 3.2.4, worden opgebouwd uit theoretische stukken die daarna worden gekoppeld aan mijn huidige praktijksituatie.

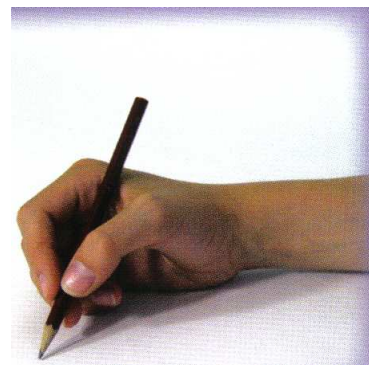
2.3.1 Groep 1&2³

In groep één en twee is het van belang dat de schrijfvoorwaarden zich gaan ontwikkelen. De schrijfvoorwaarden hebben niet alleen betrekking op het daadwerkelijk hanteren van een pen of potlood. Juist de houding die de kinderen moeten aannemen tijdens het schrijfproces is belangrijk.

Een goede zithouding start met het juiste meubilair. De kinderen hebben een passende stoel en tafel nodig, waarbij de enkels, knieën en heupen een hoek van 90° maken. Het Nederlandse Normalisatie Instituut (1977) stelde een richtlijn vast voor het gebruik van schoolmeubilair, zie hiervoor bijlage 3. Deze richtlijn geeft aan dat er zes maten meubilair verkrijgbaar zijn.

Mijn school werkt met vier verschillende maten tafels en stoelen. Aan het begin van het schooljaar worden de kinderen verdeeld over de aanwezige tafels en stoelen in de klas. Dit kan betekenen dat het meubilair niet altijd passend is bij het kind.

Verder is het belangrijk dat de kleuters een goede pengreep en schrijfhouding aangeleerd krijgen. Bij een goede pengreep, de dynamische driepuntsgreep, bewegen de duim en de vinger tijdens de schrijfactiviteit. (zie afbeelding 1) De pols, arm en romp bewegen niet mee.

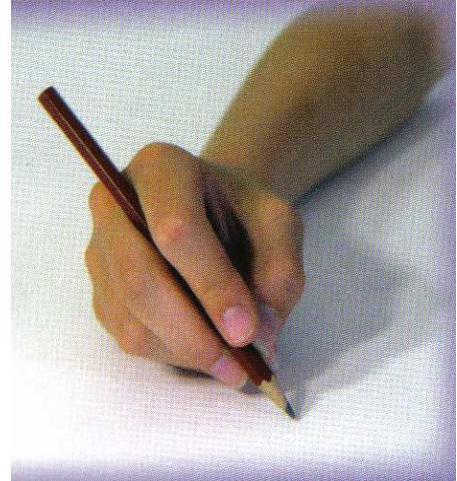

Afbeelding 1. de dynamische driepuntsgreep
Wouters & Schaerlaeckens (2009)

³ Literatuur gebruikt in § 2.3:

1. Baauw-van Vledder, A. & Dijk, E. van (2005).	2. Engen, Drs. A. van (1997).
3. Keulen, M & Eerd-Smetsers, C. (2007).	4. Kooijman, E. et al. (2008).
5. Wouters, L. & Schaerlaeckens, M. (2009)	6. Cortens-Mignot, M. et. al. (2005)

In sommige gevallen kan overwogen worden om de 'à la ronde' greep aan te leren, ook wel bekend als 'Amerikaanse' of 'Franse' pengreep. Deze greep geeft meer stabiliteit doordat de pen of het potlood wordt vastgehouden tussen de wijs- en de middelvinger (zie afbeelding 2). Kinderen met een lage spierspanning in hun onderarm kunnen hier baat bij hebben. In bijlage 4 staan alle verschillende soorten pengrepen benoemd en uitgebeeld.

Afbeelding 2. à la ronde greep
Wouters & Schaerlaeckens (2009)

Om goed en ontspannen te kunnen schrijven zijn er een aantal eisen gesteld aan de zit- en schrijfhouding. Goed zitten kan invloed hebben op de schrijffprestaties van het kind. Wanneer kinderen een krampachtige houding aannemen kan het geschrevene

resulteren in een niet vloeiend schrift. De kans bestaat dat de letters niet goed met elkaar worden verbonden zijn of er wordt te hard gedrukt op potlood of pen. In bijlage 5 staat een checklist met betrekking tot de juiste zithouding tijdens het schrijven.

Afbeelding 3. Een goede zit- schrijfhouding
Pelikan griffix (2009).

2.3.2 Groep 3&4

In groep drie (en vier) wordt er gestart met het aanvankelijk schrijven. In deze fase blijven bovengenoemde punten zoals meubilair, pengreep en zit- en schrijfhouding van belang.

Tijdens de fase van aanvankelijk schrijven leren de kinderen de cijfers, de blokletters, de schrijfletters en hun verbindingen en de hoofdletters. Uiteindelijk komen ze tot het

schrijven van woorden en zinnen. Hoe deze worden aangeboden is afhankelijk van de methode die wordt gebruikt op de school.

De niet-schrijfhand krijgt in de fase van het aanvankelijk schrijven ook een rol toegewezen. Deze hand zorgt ervoor dat het papier niet verschuift tijdens het schrijven en schuift na iedere regel het papier een stukje omhoog.

In mijn groep drie wordt er dagelijks schrijfles gegeven. In deze schrijflessen wordt er gelet op bovenstaande punten. Groep vier krijgt van mij drie maal per week schrijfles. In deze lessen wordt de nadruk gelegd op letterverbindingen en schrijfhouding.

Het moment waarop de kinderen in groep drie gaan schrijven is een heet discussiepunt tussen taaldidactici en schrijfdidactici. Taalkundige Smits stelt in haar interview door Jeugd in School en Wereld (JSW) "Schrijven en lezen, sneller en beter" (JSW oktober 2006) het volgende:

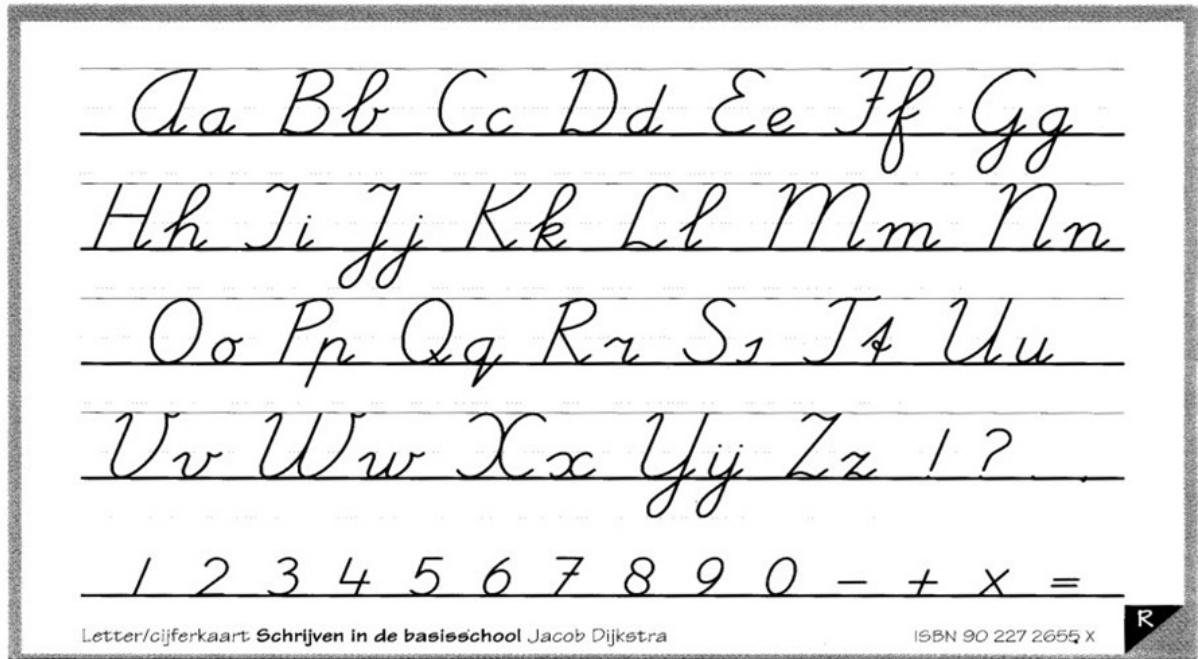
"Leraren moeten afstappen van het ouderwetse idee van de handschrift-ontwikkeling: Leer kinderen in het begin alleen blokletters, twee schriften is omslachtig en verwarrend."

"Wacht niet tot groep vier, maar begin er zo snel mogelijk mee in groep drie."

Van Buuren geeft in haar interview in "Schrijven en lezen, sneller en beter (2)" (JSW maart 2007)aan dat de moderne schrijfpedagogen afraden om twee schriftsoorten aan te leren. Het aanleren van blokletters stuit op problemen waarbij een belangrijk argument is dat de lettervormen en de ruimtes tussen de woorden ingewikkeld aan te houden zijn en dat de kinderen de opbouw van de letters niet inzien. Van Buuren zegt in haar artikel het volgende:

"Als je naar de schrijfrijsheid van de kinderen kijkt, zijn veel kinderen begin groep drie nog niet toe aan schrijven. Wil je schrijfproblemen voorkomen, leer de kinderen eerst lezen en start met het schrijven niet eerder dan na de kerstvakantie."

De methode die gebruikt wordt op mijn basisschool is: “Schrijven in de basisschool” (1995) geschreven door Van Engen. Deze methode start met het schrijfproces na de herfstvakantie.

Afbeelding 4: letterkaart “Schrijven in de basisschool”.

Noordhoff Uitgevers, (2009)

Nu is er in een teamvergadering (zie H 4) naar voren gekomen dat we juist het lezen en schrijven gelijk willen laten lopen door met beide vakken te starten in september. Doen we hier goed aan? In mijn verdere onderzoek zal ik op dit onderwerp terug komen tijdens het zoeken naar een geschikte schrijfmethode.

2.3.3 Groep 5&6

In groep vijf en zes ligt de nadruk op het inslijpen van de lettervormen en hun verbindingen. Tijdens dit proces is het de bedoeling om het schrijftempo te verhogen zonder verlies van kwaliteit. Tot dertig letters per minuut voor groep vijf en veertig letters per minuut voor groep zes.

Het product dat geproduceerd wordt door de kinderen kan beoordeeld worden aan de hand van schriftcriteria:

- regelverloop
- hellingshoek
- lettervormen
- letterverhoudingen
- spatiëring (ruimtes tussen de letters en de woorden)
- verbindingen
- schrijfrichting
- lay-out

Kooijman, et al. (2008)

In bijlage 6 is er een kijkwijzer opgenomen voor de beoordeling van schriftcriteria.

Op dit moment wordt er in de groepen vijf en zes hooguit twee maal per week schrijfles gegeven. De schrijflessen worden gegeven als zelfstandige les. De kinderen zien op het bord de te schrijven bladzijde staan en kunnen beginnen. Tijdens het nakijken wordt er door de leerkracht gelet op de lettervormen en hun verbindingen.

2.3.4 Groep 7&8

In de hoogste groepen van het basisonderwijs wordt de nadruk gelegd op handschriftontwikkeling. Handschriftontwikkeling betekent het verpersoonlijken van het handschrift van het kind. Hierbij is duidelijkheid, regelmatigheid in het schrift, verzorgdheid en vlotheid een criterium. Het schrijftempo wordt verder opgevoerd in groep zeven tot vijftig à zestig letters en in groep acht tot zestig à zeventig letters per minuut. Meubilair, pengreep en zit- en schrijfhouding blijven van belang in de bovenbouw.

Nu wordt er in de groepen zeven en acht geen schrijfmethode aangeboden.

2.4 De schrijfmethoden

Als ik een schrijfmethode ga kiezen, dan moet ik een goede combinatie vinden tussen de eisen die ons team stelt aan een schrijfmethode en alle bovengenoemde voorwaarden.

Hieronder volgt een overzicht van de voornaamste schrijfmethoden op dit ogenblik⁴:

<i>Methode:</i>	<i>Uitgever:</i>
01.Zwart op wit	Zwijsen
02.Novoskript	Uitgeverij Boreaal
03.Schrijfactief	Malmberg
04.Aan elkaar	Noordhoff Uitgevers
05.Mijn eigen handschrift	Noordhoff Uitgevers
06.Schrijven in de basisschool	Wolters-Noordhoff
07.Handschrift	Malmberg
08.Pennestreken	Zwijsen
09.Schrift	ThiemeMeulenhoff
10.Schrijfsleutel	Malmberg
11.Schrijftaal	Zwijsen

De bovengenoemde methoden ga ik toetsen aan de voorwaarden die ons team stelt aan een nieuwe schrijfmethode. Door gebruik te maken van een tabel kan ik in één oogopslag zien welke twee methoden het beste passen bij onze eisen, zie hiervoor hoofdstuk 4. In overleg met het team worden van deze twee methoden zichtzendingen besteld die ik ga toetsen aan de theorie en de werking ervan in de praktijk.

⁴ Schrijfmethoden overzicht, (2009)

2.5 Theorie versus praktijk

Met dit theoretisch onderzoek heb ik een basis gelegd voor de verdere uitwerking van mijn onderzoek in de praktijk. De theorie is nodig om tot de keuze van een goede schrijfmethode te komen. Worden alle onderdelen aangeboden in de schrijfmethode? Is de schrijfmethode bedoeld voor alle groepen in de basisschool?

Op basis van de theorie kom ik tot een aantal criteria/richtlijnen waar een schrijfles en een schrijfmethode aan moet voldoen in de praktijk;

1. Goed schoolmeubilair, aangepast aan de lengte van het kind.
2. De schrijfmethode moet voldoen aan de volgende doelen:
 - Het ontwikkelen van de schrijfvoorwaarden.
 - Het aanleren van de cijfers, letters en verbindingen
 - Met goede vormgeving schrijven in een passend tempo.
 - Handschriftontwikkeling
3. De leerkrachten zijn alert op de schriftcriteria;
 - Regelverloop
 - Hellingshoek
 - Lettervormen
 - Letterverhoudingen
 - Spatiëring
 - Verbindingen
 - Schrijfrichting
 - Lay-out

In de praktijk betekent dit dat de leerkrachten de schrijflessen niet meer als zelfstandig werken lessen kunnen geven. Ze moeten zich voorbereiden, de les geven en het handschrift beoordelen aan de hand van de schriftcriteria.

3. Onderzoeksmethodologie

In de vorige hoofdstukken stonden de onderzoeksvraag en mijn theoretisch onderzoek centraal. In dit hoofdstuk beschrijf ik hoe ik het antwoord op mijn onderzoeksvraag ga onderzoeken. Hoe heb ik mijn onderzoek opgezet? Hoe kom ik aan alle gegevens?

3.1 Opzet

In de praktijk komen we twee soorten onderzoek tegen; het wetenschappelijk onderzoek en het praktijkgerichte onderzoek. Mijn onderzoek is praktijkgericht. Een praktijkgericht onderzoek is er primair op gericht om levende vragen van de werkvloer te kunnen beantwoorden. Mijn onderzoek komt van de werkvloer. Wij zijn niet tevreden over de huidige schrijfmethode en zijn op zoek naar een andere methode. Harinck (2009) geeft in zijn boek “Basisprincipes praktijkonderzoek” aan dat er vijf typen praktijkonderzoeken zijn, namelijk: beleidsonderzoek, programma evaluatie, ontwerpgericht onderzoek, actieonderzoek en individugericht onderzoek.

Mijn onderzoek zal hoofdzakelijk een actieonderzoek zijn. Actieonderzoek is er op gericht om te reflecteren op het eigen handelen binnen bepaalde klassensituaties en deze bij te sturen. Ik kies voor dit onderzoeksinstrument omdat mijn primaire doel is de kwaliteit van mijn handelen te verbeteren en/of te veranderen. De kwaliteit van het schrijfonderwijs kan hierdoor significant verbeteren. Dit actieonderzoek gebeurt in samenspraak met de directie en het team. Daarnaast maak ik gebruik van een kwalitatieve inhoudsanalyse (Kallenberg, 2007). Ik kies hiervoor omdat ik bij deze vorm van onderzoek op een systematische wijze bekijk welke methoden er passen bij een van te voren bepaald eisenpakket.

Eerst ga ik na welke eisen de teamleden en de directeur stellen aan een nieuwe schrijfmethode. Dit doe ik tijdens een teamvergadering met behulp van een PowerPoint presentatie waarin alle theoretische achtergronden van het vak schrijven zijn opgesomd. Deze eisen ga ik daarna koppelen aan bestaande methoden alvorens ik een methode daadwerkelijk ga bekijken. Ik kies voor een open interview

in de vorm van een teamvergadering omdat ik op een kleine school werk met 7 vaste collega's. Dit betekent dat wij geen onderbouw of bovenbouw vergaderingen hebben, maar altijd gezamenlijk vergaderen. Ik maak gebruik van een PowerPoint presentatie omdat ik dat helder en eenvoudig vind werken. Zo ben ik er zeker van dat ik niks vergeet tijdens de vergadering. Ook kunnen collega's die niet aanwezig zijn tijdens de vergadering de presentatie bekijken en hun mening geven.

3.1.1 De probleemstelling

Ik geef les aan kinderen uit de groepen drie en vier. In groep drie leren de kinderen het schrijven van de letters en cijfers. Zij leren op dit moment eerst de leesletters schrijven en vanaf januari gaan ze over naar het schrijven van de schrijfletters. Deze opzet wordt al jaren toegepast en ik merk dat de kinderen hier veel moeite mee hebben. Ook in de hogere groepen blijkt dat er kinderen zijn die moeite hebben met het schrijven. Sommige kinderen schrijven los of vast, te langzaam of te snel, te groot of juist te klein maar voornamelijk slordig en soms onleesbaar. Tevens blijkt dat onze schrijfmethode is verouderd en de schrijfschriften niet meer leverbaar zijn. Ik wil daarom onderzoeken hoe ik de kwaliteit van het schrijven binnen mijn groep drie en vier kan verbeteren en welke schrijfmethode past bij onze school en onze kinderen.

3.1.2 De hypothese

Voordat ik aan deze scriptie begon had ik wel een aantal ideeën over het ontstaan van de schrijfproblematiek bij ons op school. De basisvoorwaarden die kinderen in de kleuterklassen aangeboden moeten krijgen, zoals zithouding en pengreep, zijn naar mijn mening niet voldoende. Er wordt niet gewerkt met een vaste methode en opbouw. In groep drie krijgen de kinderen te maken met twee soorten schrift. In eerste instantie leren ze schrijven met de leesletters waarna ze in januari overstappen op het schrijven van de schrijfletters. Dit brengt de kinderen in verwarring. In de bovenbouwklassen wordt naar mijn mening te weinig aandacht besteed aan schrijven en is het vaak een zelfstandig werkenles waarbij de leerkracht weinig tot geen instructie geeft. In de hoogste groepen wordt helemaal geen schrijfles meer gegeven. Door te zoeken naar een nieuwe methode met een doorgaande lijn voor de groepen één tot en met acht en een methode met in de

handleiding een duidelijke instructie voor de leerkracht hoop ik te kunnen bewijzen dat het schrijfonderwijs verbeterd kan worden.

3.1.3 Stappenplan

Bij een actieonderzoek is het volgens Kallenberg (2007) belangrijk om de volgende stappen te doorlopen:

Stap 1: Analyse van het ontwerp (beginsituatie en probleemstelling).

Stap 2: Ontwikkelen en plannen (actie en tijdschema).

Stap 3: Uitvoeren van de acties.

Stap 4: Resultaten bekijken en evalueren.

Stap 5: Conclusies trekken.

Stap 1: Is al gemaakt en staat beschreven in Hoofdstuk 1.

Stap 2: Ontwikkelen en plannen.

Deelvraag	Vindplaats	Instrument	Tijdsplanning
Wat wordt er verstaan onder goed schrijfonderwijs?	De onderzoeker	Literatuuronderzoek	Oktober 2009
Wat is onze teamvisie ten aanzien van het schrijfonderwijs?	De onderzoeker Teamleden Directeur	Open interview: Vergadering, PowerPoint-presentatie	28-09-2009
Welke schrijfmethode past het beste bij de visie van het team?	De onderzoeker	Kwalitatieve inhoudsanalyse	18-10-2009
	De onderzoeker Teamleden Directeur	Open interview: vergadering	22-10-2009
Welke methode sluit het beste aan bij de behoeftes van de kinderen?	De onderzoeker Leerlingen groep 4	Testen: Lessencyclus, vier lessen per methode.	November en december 2009

Overige acties	Vindplaats		Tijdsplanning
Stap 4: Resultaten bekijken en evalueren Hoofdstuk 4.	De onderzoeker		Januari 2010
Stap 5: Conclusies trekken. Hoofdstuk 5	De onderzoeker		Februari 2010
Evaluatie. Hoofdstuk 6	De onderzoeker		Maart 2010
Samenvatting	De onderzoeker		April 2010
Nawoord	De onderzoeker		April 2010

3.2 Betrouwbaarheid

Een onderzoek dient betrouwbaar te zijn. Aan de hand van de volgende drie paragrafen laat ik u zien waarom dit onderzoek betrouwbaar is.

3.2.1 Validiteit

Het Prisma woordenboek Nederlands geeft de volgende definitie van validiteit (Weijnen, 1993):

“Valide, tot werken in staat; geldig. Valideren, geldig verklaren; voor goede betaling gelden. Validiteit, geldigheid; lichamelijke geschiktheid.”

Dit betekent dat het resultaat van mijn onderzoek tot dezelfde conclusie moet leiden als wanneer een ander dit onderzoek op mijn basisschool zou uitvoeren. Het betekent ook dat de resultaten antwoord geven op mijn deelvragen en op mijn onderzoeksvraag.

Dit betekent dat mijn onderzoek valide is, omdat ik aan de hand van de theorie, de teameisen en de proeflessen antwoord krijg op mijn onderzoeksvraag en deelvragen.

3.2.2 Triangulatie

Triangulatie betekent “driehoeksmeting” (Weijnen, 1993).

Als ik deze betekenis omzet naar mijn scriptie betekent het dat de inhoud volledig en sluitend is als ik het van meerdere kanten ga bekijken. Volgens de Ridder zijn er vier soorten triangulaties te onderscheiden namelijk: bronnentriangulatie, methodetriangulatie, onderzoekstriangulatie en een theoretische triangulatie. Alle vier soorten triangulaties ga ik toepassen op deze scriptie.

Tijdens mijn onderzoek kom ik in contact met meerdere personen die van invloed zijn op mijn scriptie (bronnentriangulatie). Het gaat hierbij om de directie, teamleden en de kinderen van mijn basisschool. Tevens zal ik gebruik maken van diverse onderzoeksmethoden om mijn onderzoeksvraag en deelvragen te kunnen beantwoorden (methodetriangulatie). Daarnaast laat ik in mijn scriptie meningsverschillen tussen onderzoekers naar voren komen (onderzoekstriangulatie). Als laatste is deze scriptie geschreven met gebruikmaking van diverse theorieën (theoretische triangulatie).

3.2.3 Ethiek

Volgens de “Van Dale” betekent Ethiek het geheel van morele principes.

Deze betekenis omgezet naar mijn scriptie betekent dat ik tijdens mijn onderzoek rekening moet houden met de waarden en normen van de mensen. Dit betekent voor mijn scriptie het volgende;

De resultaten van mijn onderzoek zijn op basis van controleerbare gegevens. In mijn scriptie maak ik doorlopend gebruik van bronverwijzingen. De literatuurlijst geeft een volledig beeld van mijn bronnen die ik gebruik tijdens dit onderzoek. Mijn teamleden kunnen er van uitgaan dat mijn onderzoek gebaseerd is op feiten en naar waarheid is geschreven.

Tijdens mijn onderzoek ga ik zorgvuldig te werk. Ik heb de directeur en teamleden om toestemming gevraagd voor de keuze van mijn scriptie. Directie en teamleden houd ik tijdens vergaderingen op de hoogte van de vorderingen van mijn scriptie. School, teamleden, directie en eventueel leerlingen worden in mijn scriptie anoniem verwerkt. De onderzoeksgegevens die worden verwerkt in deze scriptie worden uitsluitend hiervoor gebruikt. Alle resultaten en uitkomsten worden meegenomen in mijn eindconclusie.

Tijdens mijn onderzoek werk ik samen met mijn teamleden en mijn leerlingen. Tijdens de interventie bijeenkomsten ondersteun ik mijn groepsgenoten bij hun onderzoek. Zij ondersteunen mij weer in mijn onderzoek door het geven van tips en aanwijzingen.

Nadat mijn onderzoek en scriptie is afgerond kan mijn meesterstuk gebruikt worden voor publicatie. Alle informatie en gegevens zijn openbaar voor derden.

4. Data verzameling en analyse

In het vorige hoofdstuk staat beschreven op welke wijze ik mijn onderzoek heb uitgevoerd. In dit hoofdstuk ga ik mijn verzamelde gegevens van het theoretisch en praktisch onderzoek op een ordelijke en gestructureerde wijze samenvoegen.

4.1 Literatuuronderzoek:

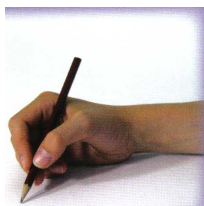
Uit mijn literatuuronderzoek blijkt dat de volgende theoretische kennis van belang is voor het geven van een goede kwaliteitsles schrijfonderwijs (Kooijman, 2008);

Doelen en tussendoelen	Groep	1	2	3	4	5	6	7	8
Het ontwikkelen van de schrijfvoorwaarden.		x	x						
Het aanleren van de cijfers, letters en verbindingen.				x	x				
Met goede vormgeving schrijven in een passend tempo.						x	x		
Handschriftontwikkeling.								x	x

Tevens blijkt dat het schoolmeubilair aangepast moet zijn aan de lengte van de kinderen (Kooijman, 2008).

Codering	Lengte leerling in cm
A-1 Oranje	104-118
B-2 Lila	115-134
C-3 Geel	126-152
D-4 Rood	142-168
E-5 Groen	158-184
F-6 Blauw	>172

Verder is het belangrijk dat de kinderen een goede pengreep en schrijfhouding ontwikkelen.

Deze pengreep leren de kinderen in groep 1 en 2. De pengreep die het meest wordt toegepast is de dynamische driepuntsgreep. Bij deze pengreep beweegt het potlood vanuit de duim en vinger. (Wouters, L. & Schaerlaeckens, 2009).

Afbeelding 5. De dynamische driepuntsgreep
Wouters & Schaerlaeckens (2009)

Tevens leren zij de juiste zit- en schrijfhouding die in alle groepen een aandachtspunt blijft. Een goede zit- en schrijfhouding betekent dat het kind beide voeten plat op de grond heeft staan, de billen tegen de rugleuning heeft, dat het hoofd licht gebogen is en dat beide onderarmen op tafel liggen. (Kooijman, 2008)

Afbeelding 6. Een goede zit- schrijfhouding
Pelikan griffix (2009).

Voor de leerkrachten is het van belang om te oordelen naar het resultaat dat de kinderen produceren. Leerkrachten beoordelen het resultaat aan de hand van de volgende punten (Kooijman, 2008);

beoordeling van de handschriftcriteria (gebaseerd op CITO)
Regelverloop
Hellingshoek
Lettervormen
Letterverhoudingen
Spatiëring
Verbindingen
Schrijfrichting
Lay-out

4.2 Teamvisie

Alle theoretische kennis die ik had opgebouwd tijdens mijn onderzoek heb ik meegenomen naar de teamvergadering van maandag 28 september 2009. Ik heb daar een PowerPoint presentatie gegeven over het onderwerp schrijven. (Zie bijlage 7 voor de hand-outs.) Als onderzoeker en aanstaand Motorisch Begeleider (MB'er) wil ik de meningen van mijn collega's meenemen in mijn onderzoek. Wat vinden zij belangrijk met betrekking tot het vak schrijven? Daarnaast heb ik in deze vergadering, in mijn rol als MB'er, aangegeven wat het belang is van goed schrijfonderwijs.

Tijdens deze vergadering is er een discussie ontstaan. Aan de hand van deze discussie hebben wij een eisenpakket samengesteld waar de methode voor ons als team aan moet voldoen. De methode moet:

1. een doorgaande lijn waarborgen van groep één tot en met groep acht.
2. uitgaan van zowel rechtshandige als linkshandige kinderen.
3. de leerkracht van groep 1/2 creatieve vrijheid geven. Dit betekent dat de lessen aangepast moeten kunnen worden aan de thema's.
4. aansluiten bij de leesmethode van Veilig Leren Lezen (VLL, nieuwe versie). Dit betekent dat de aangeboden leesletter ook als schrijfletter (lusletter) wordt aangeboden.
5. geschikt zijn voor combinatieklassen.
6. software bevatten voor het digibord.

In de volgende paragraaf is te zien hoe de eisen zijn gekoppeld aan de verschillende schrijfmethoden.

4.3 Teamvisie gekoppeld aan de schrijfmethoden⁵

<i>Eisen team:</i>	Doorgaan- de lijn gr. 1 t/m gr. 8	Geschied voor rechts- en linkshandig	Creatieve vrijheid gr. 1/2	Sluit aan op de lees- methode van VLL (nieuw)	Geschied voor combinatie- klassen	Bevat software voor het digibord
<i>Methode:</i>						
Zwart op Wit	x		x		x	
Novoskript		x			x	x
Schrijfactief	x	x		¹	x	
Aan elkaar	x		x		x	
Mijn eigen handschrift	x		x		x	
Schrijven in de basisschool	x	x	x		x	x
Handschrift	x		x	¹	x	
Pennenstreken	x	x	x	x ²	x	x
Schrift	x		x		x	
Schrijfsleutel	x		x		x	
Schrijftaal	x					

(¹= te gebruiken naast elke methode van aanvankelijk lezen)

(² = Verkrijgbaar in een letterversie en in een woordversie. De letterversie richt zich steeds op de letter die centraal staat in het aangeleerde woord van VLL. Met de woordversie leren de kinderen direct de letters van het woord schrijven.)

⁵ * In de literatuuropgave zijn alle methode sites terug te vinden, waaruit deze informatie is verkregen.

* Bles, G. (1998). *Methodeonderzoek*.

Tijdens de teamvergadering van 22 oktober 2009 is deze tabel voorgelegd aan de teamleden. In deze teamvergadering is besloten om de methode “Schrijven in de basisschool” van Wolters-Noordhoff, geschreven door Van Eerd-Smetsers (2007) en beide versies “Pennenstreken” van Zwijssen, geschreven door Van Gils (1999) te bestellen als zichtzending.

De methode “Schrijven in de basisschool” (Van Eerd-Smetsers, 2007) voldoet aan vijf van de zes eisen. Deze heeft geen aansluiting met de leesmethode van Veilig Leren Lezen (nieuw). Toch heb ik van deze methode een zichtzending aangevraagd zodat ik de twee methoden met elkaar kon vergelijken.

We hebben gekozen voor de methode “Pennenstreken” (Van Gils,1999) omdat deze voldoet aan al onze teameisen (zie tabel op bladzijde 33).

De directeur had daarbij wel de eis om van beide methoden een begroting te zien. Als onderzoeker vind ik het ook belangrijk om te weten welke kosten er verbonden zijn aan het aanschaffen van een nieuwe methode. Ik kijk hierbij niet alleen naar de aanschafkosten, maar ook naar de verbruikskosten per jaar. De kosten zien er als volgt uit:

Schrijven in de basisschool (2007):

Totale kosten aanschaf nieuwe methode:				€ 2.490,35
Eenmalige				
kosten	Handleiding	7x	€ 56,75	€ 397,25
	Kopieerboek	6x	€ 88,05	€ 528,30
Jaarlijkse				
kosten	Schriften			€ 1.070,85
	Overige materialen			€ 493,95
Totaal Jaarlijkse kosten				€ 1.564,80

Pennenstreken "Letterversie" & "Woordversie" (1999):

Totale kosten aanschaf nieuwe methode:		€ 1.972,50
Eenmalige kosten	Handleiding	€ 454,75
	Overige materialen	€ 622,10
Jaarlijkse kosten	Schriften	€ 895,65

De gehele begrotingen zijn terug te vinden in bijlagen 8, 9 en 10.

Deze zichtzendingen zijn tevens gebruikt om een aantal proeflessen aan te bieden aan groep 4. In paragraaf 4.4 en 4.5 wordt dieper op deze methodes en op de gegeven lessencyclussen ingegaan.

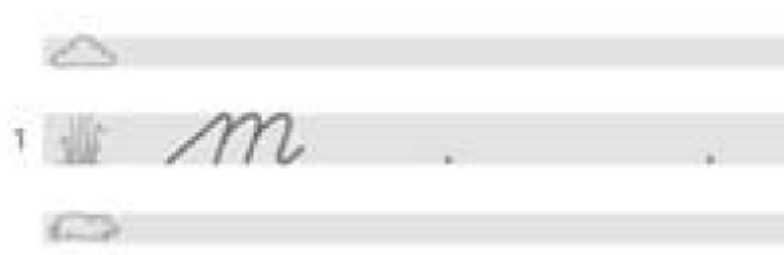
4.4 “Schrijven in de basisschool” (van Eerd-Smetsers, 2007)

In groep 4 wordt uitgegaan van 36 effectieve schoolweken. Per week betekent dit 3 schrijflessen van ongeveer 20 minuten.

In de eerste twaalf weken van het schooljaar wordt aandacht besteed aan de herhaling van de kleine letters en hun verbindingen. In de volgende twaalf weken wordt er aandacht besteed aan het aanleren van de hoofdletters en in de laatste twaalf weken van het schooljaar wordt de aandacht verschoven naar het leren van de verbindingen tussen de hoofdletters en de schrijffletters. De schrijffletters die de kinderen leren schrijven zijn te verdelen in een drietal groepen:

1. Letters op x-hoogte, de rompletters. (bv. e-a-o-u-i)
2. De lusletters, zowel de bovenlusletters als de onderlusletters. (bv. b-k-l-g)
3. De stokletters, zowel de bovenstokletters als de onderstokletters. (bv. p-d)

De zones waartussen de letters moeten worden geschreven zijn aangegeven met symbolen. De wolk geeft de bovenste zone aan, het gras geeft aan de x-hoogte en de mol geeft de onderste zone aan.

Afbeelding 7. Liniatuur Schrijven in de basisschool (groep 4)

Tijdens deze 36 schoolweken wordt ernaar gestreefd om een aantal doelen te behalen. In het schema op de volgende bladzijde is te zien welke doelen de kinderen van groep vier behoren te behalen.

Procesdoelen:	1. Goede zit en schrijfhouding.
	2. Goede en ontspannen pengreep.
	3. Goede papierligging.
	4. Schrijven in een soepele, doorgaande beweging.
Productdoelen:	1. Vorm: Aanleren van cijfers, kleine letters en letterverbindingen, hoofdletters en leestekens.
	2. Beweging: Schrijven in een doorgaande beweging, zonder breuken en/of lassen.
	3. Ruimte: Schrijven in een liniatuur en op een vrije regel met een goede zoneverdeling.
Evaluatie:	1. De kinderen leren beoordelen of het schrijfwerk moeilijk of makkelijk is.
	2. De kinderen leren verwoorden hoe de vorm in elkaar zit en een onjuiste vorm zonder hulp herstellen.

De leerkracht van groep vier is er om de kinderen te begeleiden de doelen te bereiken. Er wordt door de leerkracht gekeken of het kind op de juiste manier schrijft. Als blijkt dat het kind extra zorg nodig heeft, dan staat er achter in de handleiding een heel hoofdstuk dat gewijd is aan zorgverbreding. Daarin wordt ingegaan op probleemgebieden zoals houding en pengreep. Bij elk probleemgebied staan een aantal remediërende⁶ oefeningen waardoor het probleemgebied extra geoefend kan worden samen met de leerkracht of MB'er.

4.4.1 Lessencyclus

Ik heb de lessencyclus uitgevoerd in mijn eigen groep 4. De lessencyclus bestond uit de eerste vier lessen van de methode. Het doel van deze lessen was om de stopplaats binnen de letters te herkennen. Bij les 1 ging het om de letters a,d en g, bij les 2 om de letters u en ij, bij les 3 om de letters m,n en h en bij les 4 ging het om de letter p.

⁶ Remediërende oefening » Opdracht om kinderen te helpen bij het behandelen van hun probleemgebied.

Ik heb de handleiding stap voor stap gevolgd. Elke introductie bestaat uit een kort verhaaltje. In de instructie wordt duidelijk wat de kinderen moeten doen en hoe de vorm van de schrijffletter geschreven moet worden. Tevens staat er tijdens elke instructie een motorische activiteit beschreven. Daarnaast wordt er in deze vier lessen aandacht besteed aan de pengreep. De kinderen krijgen de instructie om de duim en de wijsvinger tegenover elkaar op de pen te zetten, terwijl de middelvinger ondersteunt. Na de instructie is het tijd om te gaan oefenen. De leerkracht observeert dan of de kinderen op de goede manier de letters schrijven en of de pen op een juiste en ontspannen manier wordt vastgehouden. Als laatste evalueren de kinderen hun eigen werk. (zie voor extra informatie bijlage 11)

Bij de uitleg van de lessen staat niet beschreven welke remediëring van toepassing is op die specifieke les. Naar aanleiding van de observatie in de klas kan er worden overgegaan naar een observatie van de procesdoelen en van daaruit kan er hulp geboden worden. Hoofdstuk 7 Zorgverbreding kan hierbij hulp bieden. Ik heb tijdens de lessen deze zorgverbreding niet nodig gehad.

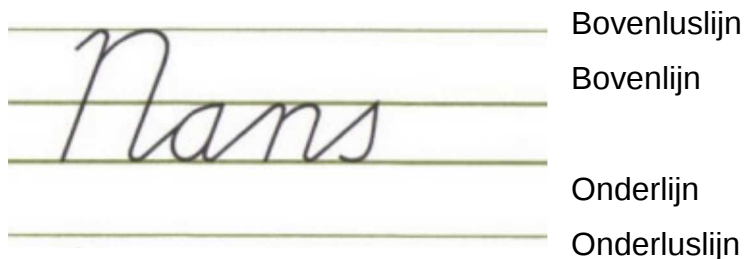
Aan het einde van de lessencyclus heb ik een gesprek gehad met de kinderen. Zij vonden de schrijfschriften er leuk en aantrekkelijk uit zien. Daarnaast gaven ze aan het leuk te vinden dat de oefeningen in verhaaltjes stonden geschreven, maar ze gaven wel aan niets nieuws te hebben geleerd. De motorische activiteiten daarentegen vonden ze erg saai.

Als leerkracht van deze groep ben ik het eens met de positieve reacties van de kinderen. De schriften zien er aantrekkelijk uit voor de kinderen en de opdrachten zijn leuk aangekleed door middel van een verhaaltje. Als MB'er vind ik de motorische activiteiten belangrijk. Deze zijn nuttig en waardevol omdat ze de vingermotoriek van de kinderen stimuleert. De oefeningen zijn saai van opzet, maar de leerkracht kan deze motorische activiteiten leuker maken. Naast dit alles heeft deze methode één groot nadeel. Pas na twaalf weken onderwijs in groep vier worden de hoofdletters aangeboden, terwijl onze taalmethode eist dat de kinderen starten met het schrijven van hoofdletters.

4.5 “Pennenstreken” (van Gils, 1999)

Deze methode gaat uit van 40 effectieve schoolweken. Ze schrijven 2 schrijfbladen per week, maar vanwege de hoge mate van concentratie kan er ook gekozen worden voor 4 maal een halve bladzijde.

De eerste 20 weken van het schooljaar leren de kinderen de hoofdletters schrijven met de verbindingen naar de schrijffletter. In de laatste 20 weken van het schooljaar herhalen de kinderen de hoofdletters met hun verbindingen. De kinderen leren schrijven aan de hand van de begrippen bovenluslijn, bovenlijn, onderlijn en de onderluslijn als het gaat om de liniatuur.

Afbeelding 8. Schrijfboekje B1.

Als het gaat om de letters dan spreekt “Pennenstreken” over letterclubs. Volgens de methode krijgen de kinderen meer inzicht in de opbouw van de lettervormen. Ze hanteren de volgende verdeling:

Letterclub	Gemeenschappelijk kenmerk
z z	z
i u y	i
j y g	j
v w b	v
n m h p	n
v w n m	v
c o a g q d	c
l b h k f	l
e t s x	geen

Hoofdletterclub	Gemeenschappelijk kenmerk
n m	n
u y	u
v w	v
j j k h	j
i f p r b	i
c o o g a	c
d l z	d
e s x	geen

Afbeelding 9. Handleiding B, bladzijde 18 Afbeelding 10. Handleiding B, bladzijde 19

In het schema hieronder is te zien welke doelen de kinderen van groep vier behoren te behalen in deze 40 schoolweken.

1. Schrijven met de goede schrijfhouding, papierligging en potloodhantering.
2. Bevorderen arm-, hand- en vingermotoriek.
3. Inoefenen verbonden schrift.
4. Aanleren en inoefenen hoofdletters.
5. Aanleren en inoefenen hoofdletters in verbonden schrift.
6. Cijfers schrijven.
7. Leestekens schrijven.
8. Leren schrijven tussen liniatuur.

De leerkracht van groep vier is er om de kinderen te begeleiden deze doelen te bereiken. Als blijkt dat het kind extra zorg nodig heeft, dan staat er in de handleiding een heel hoofdstuk dat gewijd is aan remediëring. Daarin wordt ingegaan op een aantal probleemgebieden zoals schrijfhouding en verkeerde pengreep. Bij elk gebied staan een aantal remediërende oefeningen waardoor het probleemgebied extra geoefend kan worden samen met de leerkracht of MB'er.

4.5.1 Lessencyclus

Ik heb de lessencyclus uitgevoerd in mijn eigen groep 4. De lessencyclus bestond uit de eerste vier lessen van de methode. In deze eerste vier lessen hebben de kinderen de hoofdletter M en N geleerd om te schrijven en ze hebben een herhalingsles gehad met de cijfers.

De handleiding heb ik stap voor stap gevolgd. In de introductie wordt er een gesprek gevoerd met de kinderen over de inhoud van de les. Daarnaast worden bij de meeste lessen ook motorische activiteiten aangeboden. Bij les 1 wordt er bij de motorische activiteit tevens aangegeven dat de kinderen recht op moeten zitten met de voeten plat op de grond. In de instructie wordt de schrijfrichting en de verbinding gedemonstreerd door de leerkracht aan de hand van een korte instructietekst. Een

aantal kinderen mogen een letter op het bord schrijven en met de groep wordt het resultaat dan geëvalueerd. Na de instructie kunnen de kinderen gaan oefenen in hun schrijfboekje. Bij les 3 moeten de kinderen tevens vertellen op welke wijze ze op hun stoel moeten zitten. Als laatste evalueert de leerkracht het resultaat van de kinderen aan de hand van een aantal eisen die beschreven staan in de handleiding. Als blijkt dat er extra hulp nodig is dan gaat de leerkracht over op de remediëring die beschreven staat aan het einde van elke les. (zie voor extra informatie bijlage 11) Ik heb remediërende oefeningen aangeboden aan twee kinderen. Deze kinderen schreven de hoofdletter M met een bocht in de laatste stok. Zij hebben extra instructie gekregen waarbij het accent lag op de strakke lijn naar beneden, daarna hebben ze extra geoefend in het bijbehorende oefenboekje. Ik vond de remediering summier omdat de kinderen alleen extra uitleg kregen en extra konden oefenen. Er worden niet meerdere opdrachten gegeven waar de leerkracht uit kan kiezen.

Aan het einde van de lessencyclus heb ik een gesprek gehad met de kinderen. Zij gaven aan dat het schrift er leuk uit zag. Daarnaast gaven ze aan de oefeningen goed te vinden omdat ze eerst de hoofdletter apart moesten oefenen voordat ze namen moesten schrijven. De motorische activiteiten vonden ze leuk. Ze vonden het daarom jammer dat er bij les 3&4 geen motorische activiteit was opgenomen.

Als leerkracht van deze groep ben ik het eens met de positieve reacties van de kinderen. De schriften zien er aantrekkelijk uit voor de kinderen en de opdrachten zijn goed opgebouwd. Als MB'er vind ik de motorische activiteiten belangrijk. Deze zijn nuttig en waardevol omdat ze verschillende aspecten van de schrijfmotoriek behandelen. Het voordeel van deze methode is dat ze direct start met het aanbieden van hoofdletters in groep 4. Zoals ik heb aangegeven in paragraaf 4.4.1 gaat onze taalmethode uit van het aanleren van de hoofdletters begin groep 4. Een ander voordeel is dat de remediërende opdrachten direct beschreven staan bij de lessen, maar daarentegen is het wel jammer dat de opdrachten niet divers en veelzijdig zijn.

5. Data-interpretatie

5.1 De belangrijkste conclusies uit het onderzoek.

In paragraaf 5.1.1 en 5.1.2 geef ik antwoord op de door mij gestelde deelvragen en op de onderzoeksvraag.

5.1.1 De deelvragen

Wat wordt er verstaan onder goed schrijfonderwijs?

Goed schrijfonderwijs start in groep 1/2 met het aanleren van een goede zit- en schrijfhouding. Een goede zit- en schrijfhouding betekent dat het kind beide voeten plat op de grond heeft staan, de billen tegen de rugleuning heeft, het hoofd licht gebogen is, beide onderarmen op tafel heeft liggen en dat het schrijfblad schuin ligt aan de kant van de schrijfhand. Daarnaast wordt de kinderen geleerd om op een juiste wijze hun potlood te hanteren. Dit betekent dat ze leren schrijven met een dynamische driepuntsgreep. Bij deze pengreep beweegt het potlood vanuit de duim en vinger. De schrijfactiviteiten vinden plaats aan een tafel met een stoel die passen bij de lengte van het kind. In deze groep is het doel om de schrijfvoorwaarden van het kind optimaal te ontwikkelen.

Het moment waarop de kinderen in groep drie gaan schrijven blijft een discussiepunt tussen taaldidactici en schrijfdidactici.

Taalkundige Smits (JSW, 2006) vindt dat de kinderen in het begin van groep drie alleen blokletters moeten aanleren. Wacht niet tot groep vier, maar begin er zo snel mogelijk mee in groep drie. Twee verschillende schriften (blokletters en lusletters) zou omslachtig en verwarrend zijn voor de kinderen. Begin pas met de lusletter als het kind er aan toe is.

Schrijfpedagoog Van Buuren (JSW 2007) vindt juist dat het aanleren van blokletters op problemen stuit, waarbij een belangrijk argument is dat de kinderen de opbouw

van de letters niet inzien. Zij zeggen dat, als je naar de schrijfrijsheid van de kinderen kijkt, er veel kinderen begin groep drie nog niet toe zijn aan schrijven. Begin pas met schrijven na de kerstvakantie.

In groep 3/4 blijven de pengreep en schrijfhouding belangrijke voorwaarden om te komen tot een goed lopend en net handschrift. In deze fase leren de kinderen het schrijven van de cijfers en de (hoofd)letters met hun verbindingen.

In groep 5/6 gaan we ervan uit dat de kinderen de pengreep goed toepassen. De zit- en schrijfhouding blijft een punt van aandacht in de lessen. Het doel in deze groep is om de letters nog verder te automatiseren en met een goede vormgeving in een passend tempo te schrijven.

In groep 7/8 ligt de nadruk op een goede handschriftontwikkeling. Dit betekent het ontwikkelen van een eigen handschrift waarbij het belangrijk is dat ze goed en duidelijk schrijven in een vlot tempo.

Ik ben van mening dat de kwaliteit van het schrijfonderwijs in handen is van de leerkracht, zoals in elk vakgebied. In vind dat de leerkracht op een gemotiveerde wijze de les moet brengen, zodat ook de kinderen gemotiveerd raken en zich ontplooien tot goede schrijvers.

Wat is onze teamvisie ten aanzien van het schrijfonderwijs?

De visie van school is als volgt;

‘De school streeft ernaar de kinderen te leren respect voor elkaar en zichzelf te hebben. Onze stelregel is: **“Behandel een ander zoals je zelf behandeld zou willen worden”**. Er is bij ons plaats voor alle kinderen, ongeacht afkomst, religie of cultuur. We hebben zowel een opvoedende als een onderwijsgevende taak. We proberen beide taken in samenhang vorm te geven en uit te voeren. We willen de kinderen een veilige omgeving bieden, waarin zij zich kunnen ontwikkelen tot sociale wezens.’ (schoolplan 2007/2011, OBS Roxenisse)

In deze visie staat omschreven dat wij de kinderen willen helpen in hun ontwikkeling. Het vak schrijven is daarvan een essentieel onderdeel. Elke dag wordt er geschreven, even een notitie of een kort berichtje. Daarom vinden wij het belangrijk dat de kinderen vlot en leesbaar leren schrijven.

Om een methode te kiezen is het belangrijk te weten welke eisen het team stelt aan een nieuwe schrijfmethode. Tijdens de vergadering van 28 september 2009 is gebleken dat wij als school de volgende eisen hebben met betrekking tot het vak schrijven;

Een schrijfmethode waarborgt een doorgaande lijn van groep één tot en met acht. Deze methode is in groep één en twee flexibel inzetbaar en in groep drie sluit deze methode aan op onze leesmethode “Veilig Leren Lezen”.

Naast deze visie is het voor het team belangrijk dat de methode rekening houdt met zowel rechtshandige als linkshandige kinderen, geschikt is voor combinatiegroepen en software bevat voor het digibord.

Welke schrijfmethode past het beste bij de visie van het team?

Uit onderzoek blijkt dat de methode “Pennenstreken” (van Gils, 1999) perfect past bij de visie van het team en voldoet aan alle eisen die gesteld zijn namens het team. Zie hiervoor de tabel in hoofdstuk 4, paragraaf 4.1 literatuuronderzoek, bladzijde 33.

Welke methode sluit het beste aan bij de behoeftes van de kinderen?

Ik vind dat de methode “Pennenstreken” (van Gils, 1999) een goede aansluiting heeft bij de behoeften van de kinderen. Begin groep 4 leren de kinderen tijdens de taallessen het schrijven in zinnen. De taalmethode verwacht hierbij dat de kinderen de zin starten met een hoofdletter. “Schrijven in de basisschool” (van Eerd-Smetsers, 2007) herhaalt in het eerste schrijfboekje van groep 4 de schrijfletters en hun verbindingen. “Pennenstreken” (van Gils, 1999) daarentegen start begin groep 4 direct met het leren schrijven van de hoofdletters en hun verbindingen.

De kinderen, zowel de motorisch sterke als de motorische zwakke kinderen, vonden de methode “Pennenstreken” (van Gils, 1999) aantrekkelijk om naar te kijken en zij vonden de opdrachten leuk en goed opgebouwd. Tevens waren zij enthousiast over de motorische bewegingsoefeningen aan het begin van de les.

Ik vind het ook goed dat de motorisch zwakke kinderen met de motorische activiteiten extra oefening krijgen en dat de leerkracht daarnaast gebruik kan maken van remediërende opdrachten aan het einde van de les.

Wel is het jammer dat deze methode zijdelings aandacht schenkt aan een goede zithouding en pengreep. Ook in groep vier blijft het belangrijk om de kinderen te wijzen op deze punten zodat ze op een ontspannen manier kunnen schrijven wat het schrijfresultaat zal bevorderen.

5.1.2 De onderzoeksvraag

Hoe kan ik de kwaliteit van het schrijven binnen mijn groep drie en vier verbeteren?

Ik kan de conclusie trekken dat ik de kwaliteit van het schrijven alleen kan verbeteren door enthousiast en gemotiveerd de schrijflessen te geven waarbij ik rekening houd met de gestelde doelen van de groep en van de les. Tevens kan ik de kwaliteit van mijn schrijflessen verbeteren door ervoor te zorgen dat de kinderen zich bewust zijn van de basisvoorwaarden (zit- en schrijfhouding en pengreep) om netjes en vlot te kunnen schrijven. Daarnaast blijft het belangrijk om de kinderen de goede lettervormen, letterverbindingen en letterverhoudingen aan te leren en ervoor te zorgen dat deze gehandhaafd blijven tijdens de gehele basisschoolperiode.

De twee methoden die ik heb vergeleken en waarmee ik een lessencyclus heb uitgevoerd in groep 4 zijn beiden vergelijkbaar qua opzet. De lessen starten met een introductie van de geschreven letter en een motorische activiteit. Vervolgens bestaan de lessen uit een instructie, een inoefening en een evaluatie. Beide methoden hebben differentiatie⁷- en remediëringsoopdrachten. Zoals ik heb beschreven in paragraaf 5.1.1 (bladzijde 45) kies ik voor de methode Pennenstreken. Deze methode sluit aan op de leesmethode van Veilig Leren lezen en op onze taalmethode. Beide methoden maken gebruik van remediërende oefeningen en motorische activiteiten dus dat heeft geen invloed gehad op mijn keuze.

Ik kan concluderen dat ik de kwaliteit van het schrijven niet kan verbeteren door alleen de aanschaf van een nieuwe methode. Ik ben degene die de les geeft en daardoor verantwoordelijk voor het resultaat.

⁷ Differentiatie » Opdrachten waarbij de leerlingen niet allemaal op hetzelfde ogenblik, in hetzelfde tempo, op dezelfde wijze hetzelfde werk doen.

5.2 Een nieuwe visie naar aanleiding van het onderzoek.

Voorafgaand aan deze scriptie had ik de visie om de kwaliteit van het schrijfonderwijs te verbeteren met behulp van een nieuwe en uitdagende schrijfmethode.

Naar gelang het onderzoek vorderde ben ik tot de conclusie gekomen dat het aanschaffen van een nieuwe methode niet zal leiden tot verbetering van het schrijfonderwijs. Verbetering van het schrijfonderwijs start bij de leerkracht.

Tijdens het maken van deze scriptie heb ik een nieuwe visie ontwikkeld;

“De kwaliteit van het schrijfonderwijs kan worden verbeterd door het geven van goede gestructureerde lessen schrijfonderwijs, waarbij de leerkracht de vorderingen van de leerlingen volgt, achterstanden tijdig signaleert en adequaat hulp biedt.”

5.3 Voor wie is deze uitkomst belangrijk?

De uitkomst van deze scriptie is belangrijk voor een drietal groepen;

1. De conclusie van deze scriptie is belangrijk voor mijzelf als leerkracht en als Motorisch Begeleider (MB).

Ik heb tijdens het maken van deze scriptie inzicht gekregen in de doelen van het vak schrijven en in de opbouw van een goede les schrijfonderwijs. Ik kan de conclusie trekken dat ik als leerkracht de kwaliteit van het schrijfonderwijs kan verbeteren binnen mijn eigen groep. Dit kan ik door gestructureerde lessen te geven, de leerlingen te volgen in hun vorderingen, achterstanden te signaleren en op tijd hulp te bieden.

Na het maken van deze scriptie kan ik als MB'er leerkrachten ondersteunen en begeleiden als zij te maken krijgen met kinderen met motorische problemen op het gebied van schrijven. Ik heb mezelf geprofessionaliseerd doordat ik veel theoretische kennis heb vergaard en inzicht heb gekregen in het schrijfonderwijs.

2. Het methodeonderzoek van deze scriptie is belangrijk voor de school en het team.

Naar aanleiding van mijn onderzoek wordt er een nieuwe schrijfmethode gekozen waarmee we in het schooljaar 2010/2011 gaan starten. De grootste verandering moet komen vanuit de leerkrachten zelf. Zij moeten de lessen op een enthousiaste en gemotiveerde wijze gaan brengen. Ik hoop dat ik door mijn onderzoek en mijn nieuwe manier van lesgeven kan laten zien wat goed schrijfonderwijs inhoudt en wat de resultaten zijn van mijn nieuwe aanpak.

3. De conclusie en het methodeonderzoek zijn belangrijk voor de leerlingen van school.

Het methodeonderzoek is belangrijk voor de leerlingen omdat zij in het komende schooljaar gaan werken met een nieuwe schrijfmethode. De conclusie van mijn scriptie is ook belangrijk voor de leerlingen, omdat mijn manier van lesgeven met betrekking tot het vak schrijven is veranderd en/of verbeterd. Tevens hoop ik dat mijn teamleden mijn enthousiasme en nieuwe aanpak overnemen zodat we samen het schrijfonderwijs aan de kinderen verbeteren.

5.4 Het vervolgtraject

Uit mijn onderzoek is gebleken dat de methode “Pennenstreken” (van Gils, 1999) past bij de eisen die gesteld zijn door het team. Uit de lessencyclussen bleek dat deze methode in de smaak viel bij de kinderen.

Ik ga mijn praktijkonderzoek en mijn conclusies voorleggen aan het team. Hierbij zal ik een positief advies uitgeven voor de methode “Pennenstreken” (van Gils, 1999). Daarbij zal ik wel de kanttekening maken dat het slagen van goed schrijfonderwijs afhankelijk is van de manier waarop de leerkracht de lessen geeft. Het gaat erom dat de leerkracht gestructureerde lessen schrijfonderwijs geeft, waarbij ze de vorderingen van de leerlingen volgt, achterstanden tijdig signaleert en adequaat hulp biedt. Hieronder een aantal voorbeelden;

De schrijfhouding kan worden verbeterd door het kind te wijzen op de juiste houding. Het is wel belangrijk na te gaan waarom het kind niet de juiste schrijfhouding aanneemt. Het kan ook te maken hebben met het schoolmeubilair of de spierkracht van het kind.

De pengreep kan onder andere worden verbeterd door het schrijfmateriaal aan te passen aan het kind.

De verkeerde schrijfrichting kan worden verbeterd door middel van verschillende activiteiten. Een makkelijke oplossing is om het kind een richtingskaart te geven om onder de te schrijven bladzijde komt te liggen. Het kind ziet in welke richting de letter geschreven moet worden (visueel). Er kunnen ook oefeningen gedaan worden op het bord, maar ook door de letter te oefenen in de zandtafel of met schuurpapier en letters de vorm van de letter voelen (tactiel).

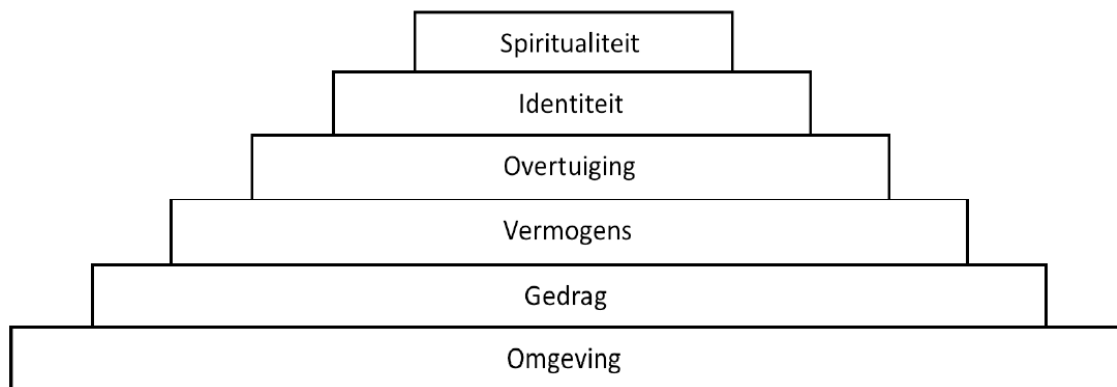
Motivatieproblemen kunnen worden aangepakt door korte schrijfflessen aan te bieden. Dit betekent dat de kinderen niet twee keer maar vier keer per week schrijven. Daarnaast is het belangrijk om als leerkracht de lessen gemotiveerd te geven zodat de kinderen gemotiveerd aan de taak beginnen.

Problemen met de vorm en de beweging kunnen extra geoefend worden. Je gaat dan terug naar de basisvorm van de letter. De schrijfrichting wordt herhaald en het kind gaat extra oefenen. Het kind moet de foutief aangeleerde letter afleren en dat kost tijd. Regelmatig herhalen is belangrijk.

Als alle teamleden en de directie akkoord gaan met mijn advies, dan wordt de methode besteld en vanaf augustus 2010 in gebruik genomen.

6. Evaluatie

Ik wil deze scriptie evalueren door gebruik te maken van de 6 niveaus van Bateson. Het gaat hier om de volgende niveaus:

“Dit model gaat er van uit dat veranderen tot stand komt door middel van leren. Hoe hoger het niveau van experimenteren en uitdagen, hoe meer je tot de kern komt en hoe sterker de ontwikkeling die je doormaakt.” (Dilts, 2001)

Ik heb gekozen voor dit reflectiemodel omdat we deze manier van reflecteren aangereikt hebben gekregen tijdens de module MB07 van het eerste studiejaar. Het gebruik hiervan is mij toen goed bevallen. Op elk niveau heb ik een ontwikkeling doorgemaakt en via dit model kan ik dat laten zien.

Persoonlijk ben ik iemand die zich altijd heeft beziggehouden met bewegen. Het is heerlijk om te bewegen. Door een ongelukkige val heb ik 12 jaar lang niet kunnen sporten. Toen pas merkte ik hoe belangrijk bewegen is. Het is dan ook niet vreemd dat ik een studie ben gaan volgen op het gebied van de motoriek. Ik wil scholen, teams, ouders en kinderen helpen op het gebied van de motoriek en hen de waarde laten inzien van een goede motorische ontwikkeling. Met deze scriptie wilde ik mijn team enthousiast maken voor het schrijfonderwijs.

Het praktijkgedeelte van mijn scriptie heb ik uitgevoerd op mijn basisschool. Het is een kleine school met 90 á 95 leerlingen. Mijn klas bestaat uit de groepen drie en vier en heeft 19 leerlingen. Er zijn bij ons 8 leerkrachten, waarvan zes parttimers. De teamvergaderingen hebben plaatsgevonden op school waarbij een deel van het team aanwezig was. De afwezige collega's zijn naderhand op de hoogte gebracht van de inhoud van deze vergaderingen en konden hun mening alsnog geven. Achteraf gezien was het handiger geweest om de informatie vooraf rond te sturen zodat de meningen van afwezige collega's meegenomen konden worden in de discussies tijdens de vergaderingen. Tijdens deze vergaderingen heb ik laten zien welke theorie ik had gevonden met betrekking tot het vak schrijven.

Dit theorieonderzoek heb ik voornamelijk thuis gedaan. Boeken gelezen, theorie opgezocht en bestudeerd op het internet en alle informatie verwerkt op de computer. Ik vind het fijn om thuis te werken. Zo kan ik mijn eigen tempo bepalen en pauze nemen wanneer ik daar aan toe ben. Mijn valkuil is wel dat ik te snel en te veel in één keer wil doen. Zodra ik even tijd had, was ik achter de computer te vinden om te werken aan mijn scriptie. Na twee à drie maanden bleek dat ik ver voor liep op mijn medestudenten. Maar ik merkte wel dat ik het erg druk had met mijn werk en mijn studie. Ik heb toen besloten om een stapje terug te zetten en meer tijd te nemen voor mezelf. Nadat ik deze stap terug had gezet kwam ik meer tot rust. Ik wil te graag en te snel, maar ik moet wel leren om rust in te bouwen. Begin september ben ik gelijk gestart met het zoeken en lezen van theorie rondom mijn onderwerp. Daarnaast ben ik direct begonnen met het verslag en heb ik me niet gehouden aan de inleverrichtlijnen die aangegeven waren. Elke periode liep ik minimaal één hoofdstuk voor op mijn medestudenten en aan het einde zelfs meerdere. Ik weet dat ik deze houding aanneem om ervoor te zorgen dat ik op tijd klaar ben met mijn scriptie. Persoonlijk heb ik er een hekel aan om te laat te zijn, maar hierdoor zet ik mezelf onder druk. Mijn medestudenten konden daarentegen wel leren van de opmerkingen die geplaatst werden bij mijn scriptie, maar ze gaven wel aan dat ze soms gingen twifelen aan hun eigen inzet en snelheid. Door deze manier van werken is mijn onderzoeksproces vanaf het begin in een stroomversnelling gekomen. Alle acties volgden elkaar snel op en overlaptten elkaar, waardoor ik soms meerdere stappen tegelijk aan het uitvoeren was. Als ik één stap tegelijk had ondernomen had ik nog beter de puntjes op de i kunnen zetten.

Na dit zijspoor, een niet onbelangrijk zijspoor, wil ik toch nog even terug keren naar de vergaderingen. Want naar aanleiding van de vergaderingen hebben mijn team en ik besloten om twee methoden te bestellen als zichtzending. Tijdens deze vergaderingen heb ik invloed uitgeoefend op de situatie, door mijn rol als onderzoeker en aanstaand MB'er. Ik heb hun theoretische kennis verschaft en aangegeven wat ik belangrijk vind als het gaat om het schrijfonderwijs. Vanuit deze twee methoden heb ik twee lessencyclussen aangeboden aan mijn groep 4. De keuze voor groep 4 heb ik genomen met de gedachte dat deze kinderen duidelijker hun mening konden geven over de methoden dan de kinderen uit groep 3. De kinderen hebben eerlijk hun mening gegeven en dat staat beschreven in deze scriptie. Echter zou ik het een volgende keer anders doen. Ik zou de lessencyclus in ieder geval aanbieden aan groep 3 omdat dit de kinderen zijn die nog moeten leren schrijven. Zij hebben geen vooroordeel ten aanzien van een methode. Daarnaast zou ik dan nog een lessencyclus uitvoeren in één van de hogere groepen om te vragen naar hun mening. Wat vinden ze het verschil met de huidige methode, en zien ze dit als een voordeel?

Na de lessencyclussen heb ik de resultaten en mijn conclusies met het team besproken. Door mijn conclusies en advies, naar aanleiding van mijn onderzoek, voor te leggen en tevens te benadrukken wat de rol van de leerkracht is tijdens het schrijfproces heb ik grote invloed gehad op de gemaakte keuze. Maar als ik terug kijk heb ik niet het gevoel dat ik mijn collega's enthousiast heb kunnen maken voor het vak schrijven. Ik heb de schrijfvergaderingen zakelijk gehouden. Dit heb ik wel bewust gedaan. Door de vergaderingen zakelijk en overzichtelijk te houden had ik de rust om deze vergaderingen te leiden en te sturen. Ik wist waar ik over sprak en welke richting ik op wilde met mijn collega's, maar daarin ben ik vergeten mijn enthousiasme voor het vak over te brengen. Ik voel me hier verantwoordelijk voor, want gaandeweg het onderzoek ben ik meer en meer enthousiast geworden over het vak schrijven. De aantrekkingskracht is voor mij dat schrijven een complexe vaardigheid is waarbij rekening gehouden moet worden met verschillende factoren. Ik vind het leuk om kinderen die nieuwe en onbekende dingen te leren en dat is de reden waarom ik het onderwijs ben ingegaan. Kinderen uitdagen en stimuleren met

mijn manier van lesgeven zodat ze overgaan van extrinsiek gemotiveerde leerlingen⁸ naar intrinsiek gemotiveerde leerlingen⁹. De gesprekken en de vergaderingen met het team heb ik te zakelijk gehouden. Hierdoor heb ik mijn collega's niet mijn enthousiasme kunnen laten zien, maar aan de andere kant heb ik het gevoel dat we op school veel nadruk leggen op taal en rekenen en daardoor het belang van goed schrijfonderwijs niet inzien. Als onderzoeker en MB'er had ik daar een grotere rol in kunnen spelen. Als ik mijn scriptie opnieuw zou kunnen doen dan had ik bij mijn collega's meer de nadruk gelegd op het belang van goed schrijfonderwijs en op het feit dat het een leuk en interessant vak kan zijn, waarbij de schrijfresultaten afhankelijk zijn van de rol van de leerkracht. Daarnaast had ik ze meer moeten betrekken bij mijn onderzoeksproces door hen een aantal proeflessen te laten draaien met de methoden. Op deze wijze had ik ze waarschijnlijk enthousiaster gekregen.

Mijn nieuwe visie naar aanleiding van mijn onderzoek is;

“De kwaliteit van het schrijfonderwijs kan worden verbeterd door het geven van goede gestructureerde lessen schrijfonderwijs, waarbij de leerkracht de vorderingen van de leerlingen volgt, achterstanden tijdig signaleert en adequaat hulp biedt.”

Deze nieuwe visie helpt mij om mijn schrijfonderwijs te verbeteren en de kinderen te helpen aan een goed en leesbaar handschrift, want het is zoals iemand mij onlangs vertelde;

“Het is net als met rekenen; een rekenmachine is makkelijk maar hoofdrekenen is ook belangrijk. De computer kan alles voor je opschrijven, maar een goed leesbaar en ‘eigen’ handschrift is onmisbaar!” (van Vossen, 2010)

⁸ Motivatie door derden.

⁹ Motivatie vanuit zichzelf of de taak.

7. Nawoord

Via deze weg wil ik een aantal mensen bedanken die het mede mogelijk hebben gemaakt om deze scriptie en mijn opleiding MRT met succes te volbrengen.

Als eerste wil ik mijn man bedanken voor zijn begrip en ondersteuning tijdens mijn studie en voor herhaaldelijk lezen van al mijn verslagen en in het bijzonder mijn scriptie.

Daarnaast is mijn dank groot voor de begeleider en de studenten van mijn intervisiegroep. Dankzij jullie heb ik mezelf verder kunnen ontwikkelen en heb ik mijn scriptie naar een hoger plan kunnen tillen.

Tevens wil ik mijn directeur, collega's en de kinderen uit mijn groep bedanken. Zij hebben mij de mogelijkheid gegeven om mezelf te ontplooien en te ontwikkelen op het gebied van de motoriek. De kinderen hebben gediend als proefkonijnen en ik waardeer hun oprechtheid en eerlijkheid.

Als laatste wil ik mijn ouders en schoonouders bedanken. Niet alleen omdat ze mijn scriptie vooraf hebben gelezen en ik hun kritieken heb kunnen verwerken in het geheel, maar ook vanwege de huishoudelijke ondersteuning. Doordat ik een volledige week werk en daarnaast aandacht moet besteden aan mijn studie hebben mijn moeder en schoonmoeder het huishouden op zich genomen. Mijn dank is daarvoor groot.

8. Literatuurlijst

Baauw-van Vledder, A. & Dijk, E. van (2005). *Schrijven met zorg*. Baarn: HBuitgevers.

Bles, G. (1998). *Methodeonderzoek door de Dienst Ambulante Begeleiding mytyschool de Schalm*.

Boerman, R. (2007). *MB01aSM09 bijeenkomst 3*, hand-out van maandag 19 09, 2009.

Both, C. (2007). *Schoolplan obs Roxenisse2007/2011*. Melissant

Buuren, M (2007). *Schrijven en lezen, sneller en beter (2)*. JSW 91, nummer 7, pagina 29-32.

Cortens-Mignon, M. et. al. (2005) *SOESSS Utrecht*: Uitgeverij LEMMA BV

Dilts, R. (2001) (opgeroepen 15 02, 2010) *Niveaus van Bateson*. Kessels & Smit, The learning Compagnie

http://www.kessels-smit.com/files/niveaus_van_dilts.pdf

Eerd-Smetsres, C. van (2007). *Schrijven in de basisschool*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff B.V.

Engen, Drs. A. van (1997). *Schrijven als oefenvak*. Vries: Van Engen BV.

Engen, Drs.A. van (1995). *Schrijven in de basisschool*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.

Feder, K. & Majnemer, A. *Handwriting development competency, and intervention* opgeroepen 16 09 2009. PDF bestand. <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/118482406/PDFSTART> (2007)

Gibson, M. (2006). *Schrijven en lezen, sneller en beter*. JSW 91, nummer 2, pagina 6-9.

Gils, M. (1999). *Pennenstreken*. Tilburg: Uitgeverij Zwijsen B.V.

Handschrift, (opgeroepen 27 10, 2009). Methode site van "Handschrift".

<http://www.malmberg.nl/bao/methodes/handschrift/index.aspx>

Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen- Apeldoorn: Garant

Kallenberg, T. et al. (2007). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen: Thiememeulenhoff.

Keulen, M & Eerd-Smetsers, C. (2007). *Van kleutertekening tot schrijven*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

Kooijman, E. et al. (2008). *Pak je pen*. Rosmalen: Uitgeverij Cantal bv.

Mijn eigen handschrift, (opgeroepen 17 10, 2009). Methode site van "Mijn eigen handschrift".

http://www.noordhoffuitgevers.nl/wps/portal/!ut/p/c0/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3gDCyNfXw9fHxMnA19DA_cglycjAwjQL8h2VAQAiilt4Q!!/

Novoskript, (opgeroepen 17 10, 2009). Methode site van "Novoskript".

<http://boreaal.nl/producten/novoskript/>

Noordhoff Uitgevers, (opgeroepen 22 09, 2009)

http://www.noordhoffuitgevers.nl/wps/portal/!ut/p/c1/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3gDCyNfXw9fHxMnA19DA_cgT28jAwgAykcC5Q2MPT29PDw8XA1cPTwNHY0DDGDy-HWHg-zD1G8WjNCPTd48AL-8MYy8duBooO_nkZ-bql-QG2GQ6anrCABHIL2k/dl2/d1/L2dJQSEvUUt3QS9ZQnB3LzZfMDgyTU1ITUw0QjBNMTBHUKtLMjAwMDAwMDA!/

Ridder, M. de (2009), *MB01aSM09 bijeenkomst 3*. Hand-out van maandag 19 09, 2009.

Pelikan Griffix, (opgeroepen 05 01, 2010). <http://www.griffix.nl/nl-nl-stap-voor-stap-leren-schrijven.html>

Pennenstreken, (opgeroepen 17 10, 2009). Methode site van “Pennenstreken”.
<http://www.pennenstreken.nl/zwijzen/show?id=164974>

Scholten, A. & Hamerling, B. (2007) *Schrijven zonder lezen*. JSW 92, nummer 2, pagina 30-33.

Schoot van der, F. & Bechger, T. (1999) *Balans van handschriftkwaliteit in het primair onderwijs*. Citogroep.

Schrift, (opgeroepen 17 10, 2009). Methode site van “Schrift”. <http://www.schrift-online.nl/schrift/home.asp>

Schrijfactief, (opgeroepen 17 10, 2009). Methode site van “Schrijfactief”.
<http://www.malmberg.nl/bao/methodes/methodes/schrijfactief/schrijfactief.aspx>

Schrijfmethoden, (opgeroepen 26 09, 2009) Site over de verschillende schrijfmethoden en links naar sites m.b.t. het schrijfonderwijs.
<http://schrijfmethoden.nl/>

Schrijfsleutel, de, (opgeroepen 17 10, 2009). Methode site van “De schrijfsleutel”.
<http://www.deschrijfsleutel.nl/home.htm>

Schrijftaal, (opgeroepen 17 10, 2009). Methode site van “Schrijftaal”.
<http://redactie-tng.zwijzen-educatief.nl/zwijzen/show/id=129853>

Schrijven in de basisschool, (opgeroepen 17 10, 2009). Methode site van “Schrijven in basisschool”.
<http://www.noordhoffuitgevers.nl/wps/portal/bao/schrijvenindebasisschool>

SLO, (opgeroepen 22 09, 2009). Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling.
<http://basistaal.slo.nl/Formuleren/Doelen/Kerndoelposv/> &
www.slo.nl/primair/kerndoelen

Van Dale, (opgeroepen 28 11, 2009). Online woordenboek.
<http://www.vandale.nl/vandale/opzoeken/woordenboek/?zoekwoord=ethiek>

Weijnen, A.A. (1993) *Prisma Woordenboek*. Utrecht: Uitgeverij Het Spectrum B.V.

Wouters, L. & Schaerlaeckens, M. (2009) *Zo dit dat met schrijven*. Nijmegen: REC Rivierenland.

Zwart op wit, (opgeroepen 27 10, 2009). Methode site van "Mijn eigen handschrift".
http://www.noordhoffuitgevers.nl/wps/portal/!ut/p/c0/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3gDCyNfXw9fHxMnA19DA_cglycjAwjQL8h2VAQAiilt4Q!!/

9. Bijlagen

Bijlage 1. Handschriften uit groep 7

Het is hartje Lente, De zon
schijnt dat het een lieve lust is en
het is minstens 20 graden, onder de
bomen is het lekker koel en nee zit een
beetje duf voor zichzelf te
staren. plotseling hoort hij een
geschreeuw en gekijp, meteen is de hele
luin en rep en roer, iedereen
is gealarmeerd. kerj! het schelkig gekijp
door de jonge blaadjes van de bomen
niet meer een zwet! met vogel meten
waarde gemaak en een lange staart. hij
zit een der

het is hartje lente. de zon schijnt het
dat het is minstens 20° av
onder de bomen is het lekker koel en
mees zit een beetje duf voor zichzelf
te staren.
plotseling hoort hij een hevig geschreeuw
en gekijp, meteen is de hele luin
in rep en roer iedereen is gealarmeerd
"Krrrrjss, Krrrrjss" het is

Bijlage 2. Doelen en tussendoelen

Kooijman, E. et al. (2008)

Groep								
Doelen en tussendoelen	1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Het ontwikkelen van de schrijfvoorwaarden.</i>	x	x						
Het aanleren van een juiste pengreep.	x	x						
Het aanleren van een juiste zithouding.	x	x						
Het kennismaken met schrijfmateriaal.	x	x						
Het letteren: werken met letters, maar zonder te schrijven.	x	x						
Grafomotorisch werken: sporen en letters "schrijven".	x	x						
Het maken van schrijfpatronen.	x	x	x					
Wennen aan de schuine papierligging.	x	x						
Het komen tot de juiste handvoorkeur.	x	x						
<i>Het aanleren van de cijfers, letters en verbindingen</i>			x	x				
Het schrijven met de juiste pengreep.			x	x				
Het schrijven met een juiste zithouding.			x	x				
Het schrijven met een schuine papierligging.			x	x				
Toepassen van de functies van de niet-schrijfhand.			x	x				
Het aanleren van de cijfer en rekentekens.			x					
Het aanleren van begrippen: regel en hulplijnen.			x					
Het aanleren van de letters.			x					
Het leren verbinden van de letters.			x					
Het schrijven van korte woordjes.			x					
Het aanleren van de leestekens.			x					
Het teruglezen van het eigen werk.			x					
Het leren schrijven van de hoofdletters.				x				
Het beoordelen van het eigen werk.			x	x				
Regels m.b.t. verbeteringen.			x	x				

Groep								
Doelen en tussendoelen	1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Met goede vormgeving schrijven in een passend tempo.</i>					x	x		
Het bewaken van het schrijfproces.					x	x	x	x
Verder inslijpen van cijfers, (hoofd)letters en verbindingen.					x	x		
Afbouwen van hulplijnen naar schrijven op de grondlijn.					x	x		
Het leren kennen van de schriftcriteria.					x	x		
Onderhouden van de vormgeving door experimenteren.					x	x		
Het opvoeren van het schrijftempo tot 40 letters p. minuut.					x	x		
Spelen met letters: creatief schrijven.					x	x	x	x
Kennismaken met schriftsoorten uit de geschiedenis.					x	x	x	x
<i>Handschriftontwikkeling</i>							x	x
Letterkeuze en het bewaken van een goede vormgeving.							x	x
Het opvoeren van het schrijftempo.							x	x
Het schrijven op ongelinieerd papier.								x
Aantekeningen leren maken								x
Handschriftvergelijking.								x
Schrijven met de brede pen.							x	x
Schrijven van losse leesletters.							x	x
Expressief schrijven.							x	x
Schriftkeuze bij de schrijftaak.							x	x

Bijlage 3. Richtlijn schoolmeubilair

Kooijman, E. et al. (2008).

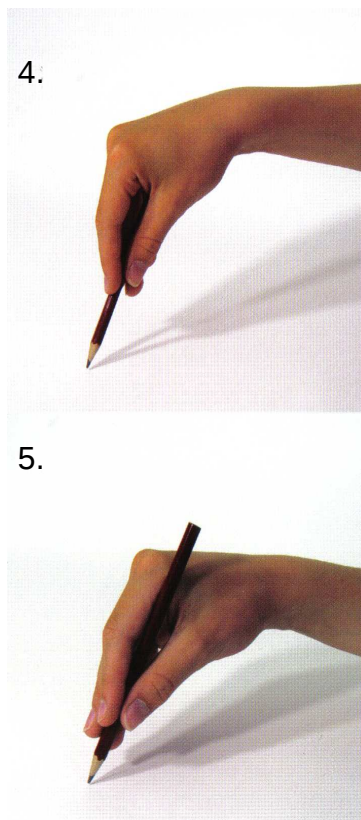
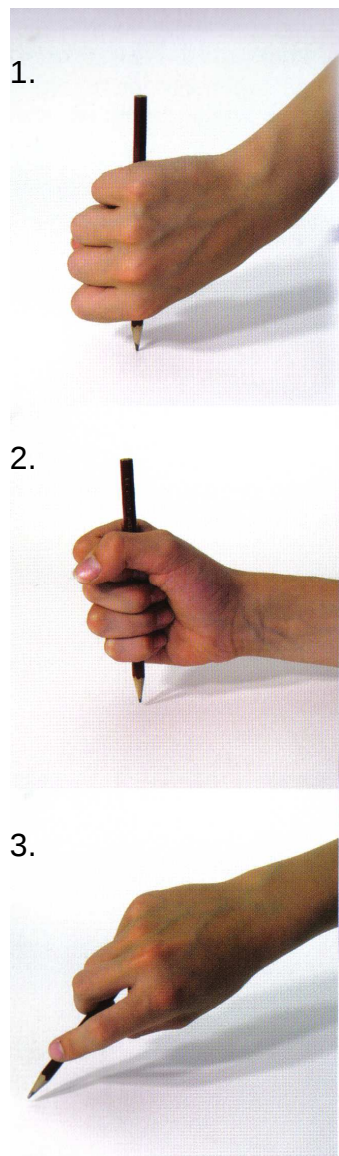
Codering	Lengte Leerling in cm.	Tafelhoogte in cm.	Zithoogte in cm.	Afstand tafel- zithoogte in cm.
A-1 Oranje	104-118	46	26	20
B-2 Lila	115-134	52	30	22
C-3 Geel	126-152	58	34	24
D-4 Rood	142-168	64	38	26
E-5 Groen	158-184	70	42	28
F-6 Blauw	>172	76	46	30

Bijlage 4. Pengrepen

Wouters, L. & Schaerlaeckens, M. (2009)

Onrijpe grepen:

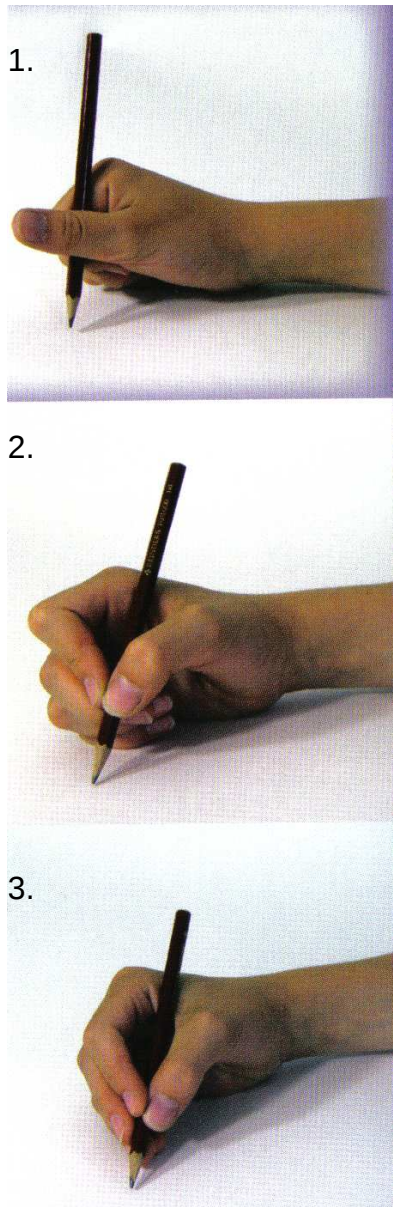
Bij een onrijpe greep houdt het kind het potlood vast in de palm van zijn of haar hand. De bewegingen van de pen komen vanuit de pols, arm en romp. Duim- en vingerbewegingen zien we bij deze greep niet.

Overgangsgrepen:

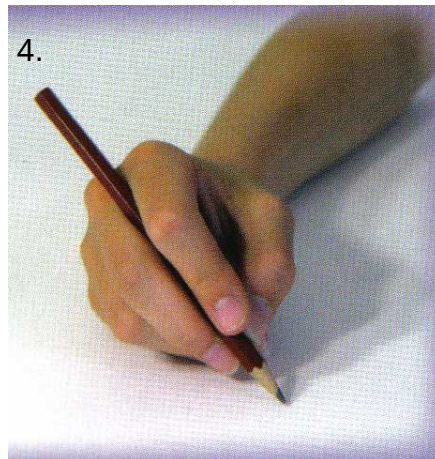
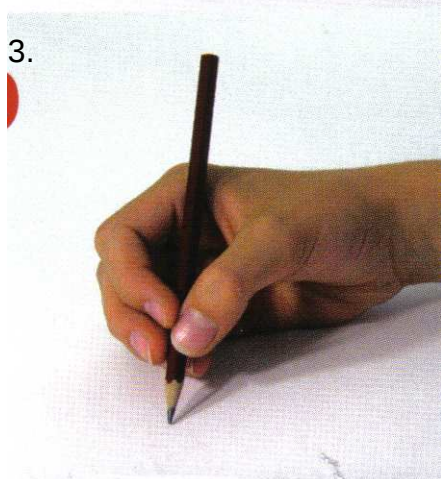
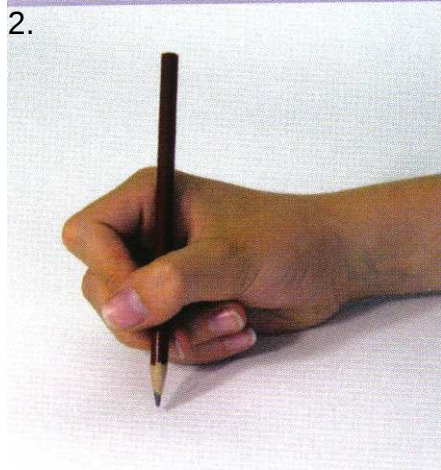
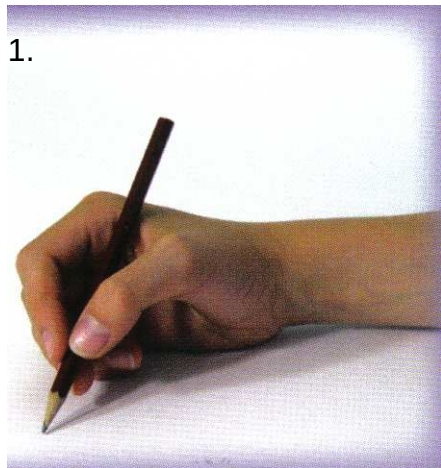
Kinderen gebruiken deze greep als tussenstap naar een rijpe greep.

Kinderen met overgangsgrepen houden het potlood wel goed vast, maar de bewegingen komen vanuit de pols en de elleboog.

Rijpe grepen:

Deze greep ontwikkelt zich tussen de vier en zes jaar. Bij de rijpe pengreep beweegt het potlood vanuit de duim en vinger. Er zijn vier rijpe pengrepen. De schrijfgreep die het meest wordt toegepast en wordt aangeleerd is de dynamische driepuntsgreep (afbeelding 1). De pengreep op afbeelding 4 is de 'à la rondo greep' oftewel de 'Amerikaanse' pengreep. Deze greep wordt aanbevolen bij leerlingen die weinig kracht in hun vingers hebben.

Bijlage 5. Checklist zit- schrijfhouding

1. Engen, Drs. A. van (1997).

2. Keulen, M & Eerd-Smetsers, C. (2007).

3. Kooijman, E. et al. (2008).

1. De voeten staan naast elkaar op de grond.
2. De knieën staan in een hoek van 90°.
3. Billen geheel op de zitting.
4. Rug tegen de rugleuning. (De rug komt tijdens het schrijven licht naar voren.)
5. De stoel is aangeschoven.
6. Beide onderarmen liggen op tafel.
7. De schouders zijn ontspannen en de schouderlijn is horizontaal.
8. Voldoende afstand tussen de ogen en het papier. (zie afbeelding 1.)
9. Het schrijfblad ligt schuin gedraaid.
10. De schrijfhand ligt onder de regel en de niet-schrijfhand houdt het papier vast en schuift het regelmatig naar boven.
11. Pen of potlood wordt vastgehouden met een rijpe correcte pengreep.

Bijlage 6. Kijkwijzer schriftcriteria

Kooijman, E. et al. (2008).

Kijkwijzer schrijfproduct: beoordeling van de handschriftcriteria (gebaseerd op CITO)	+ = beheersing - = aandachtspunt
<i>Regelverloop:</i>	
De letters staan op de grondlijn, niet erboven of eronder.	
De letters raken niet de letters van een andere regel.	
De onderlussen komen niet verder dan tot halverwege de volgende regel.	
<i>Hellingshoek:</i>	
Alle letters (neerhalen) staan in dezelfde richting.	
<i>Lettervormen:</i>	
De boven- en onderlussen zijn open.	
De oogjes van e, k, t, x zijn open.	
De a-vormen (a, d, g, q) zijn dicht.	
De o is dicht.	
De punten staan op de i, j, ij. (geen rondjes of streepjes)	
De streepjes staan door de t en de f.	
Gelijkvormige delen worden ook hetzelfde geschreven. (m, n, v en w)	
De beginhalen starten op de grondlijn of zijn zo kort mogelijk.	
De eindhalen zijn even lang.	
Er staan geen hoofdletters in een woord.	
<i>Letterverhoudingen:</i>	
De rompletters zijn even hoog.	
De stokletters, d, t, p, en q zijn even hoog.	
De stokken van de d, t, p en q zijn korter dan de lussen van de lusletters.	
De hoofdletters zijn even lang als de lusletters.	

Kijkwijzer schrijfproduct: beoordeling van de handschriftcriteria (gebaseerd op CITO)	+ = beheersing - = aandachtspunt
<i>Spatiëring:</i>	
Spaties tussen de woorden zijn niet kleiner dan de o en niet groter dan de oo.	
De spaties tussen de letters zijn ongeveer zo groot als een o.	
<i>Verbindingen:</i>	
De letters zijn op een logische manier met elkaar verbonden.	
De verbindingen zijn strak, behalve de bovenrumpverbindingen van de b, w, v en o.	
<i>Schrijfrichting:</i>	
Elke letter wordt in de juiste schrijfrichting geschreven.	
<i>Lay-out:</i>	
Er wordt gebruik gemaakt van een linkermarge d.m.v. een kantlijn.	
Rechts van het geschrevene wordt een denkbeeldige kantlijn aangehouden.	

Bijlage 7. Hand-outs PowerPoint presentatie

Schrijven

Methode vergadering

schrijfonderwijs

1

Waarom schrijfonderwijs?

"In our society, handwriting is both a means of communication and a necessary life skill. It is still the most immediate form of graphic communication".

(Feder, P. & Majnemer, A. Handwriting development, competency, and intervention. 2007.)

Het maakt dus niet uit hoe digitaal onze wereld word.
Het schrijven met de hand blijft een vaardigheid die ieder van ons nodig heeft.

2

Kerdoelen schrijfvaardigheid!

(Bron: www.slo.nl)

- **Kerdoel 5 :**
De leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te schrijven met verschillende functies zoals informeren, instrueren, overtuigen en plezier verschaffen.
- **Kerdoel 8 :**
De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het schrijven van een brief, een verslag, een formulier of een werkstuk. Zij besteden daarbij aandacht aan zinsbouw, correcte spelling, een leesbaar handschrift, bladspiegel, eventueel beeldende elementen en kleur.
- **Kerdoel 9 :**
De leerlingen krijgen plezier in het lezen en schrijven van voor hen bestemde verhalen gedichten en informatieve teksten.

3

Doelstellingen per groep:

Groep 1/2 Het ontwikkelen van de schrijfvoorwaarden.

Tussendoelen

1. Het aanleren van een juiste pengreep.	5. Sporen en tekens schrijven.
2. Het aanleren van een juiste zithouding.	6. Het maken van schrijfpatronen.
3. Het kennismaken met schrijfmateriaal.	7. Werken met een schuine papierligging.
4. Letteren. (werken met letters, maar zonder te schrijven)	8. Het komen tot de juiste handvoorkeur.

(E. Kooijman e.d., Pak je pen 2008)

4

Groep 3/4 Het aanleren van de cijfers, letters en verbindingen.

Tussendoelen:

1. Het aanleren van een juiste pengreep.	8. Het leren verbinden van de letters.
2. Het aanleren van een juiste zithouding.	9. Het schrijven van korte woordjes.
3. Werken met een schuine papierligging.	10. Het aanleren van leestekens.
4. Toepassen van de functie van de niet-schrijfhand.	11. Het teruglezen van het eigen werk.
5. Het aanleren van de cijfers en rekentekens.	12. Het leren schrijven van hoofdletters.
6. Het aanleren van begrippen: regel en hulplijnen.	13. Het beoordelen van het eigen werk.
7. Het aanleren van de letters.	14. Regels m.b.t. verbeteringen.

(E. Kooijman e.d., Pak je pen 2008)

5

Groep 5/6 Met goede vormgeving schrijven in een passend tempo.

Tussendoelen

1. Het bewaken van het schrijfproces.	5. Onderhouden van goede vormgeving door experimenteren.
2. Verder inslijpen van cijfers, letters en verbindingen.	6. Het opvoeren van het schrijftempo tot 40 letters p. min.
3. Afbouwen van hulplijnen naar schrijven op de grondlijn.	7. Creatief schrijven.
4. Het leren kennen van de schriftcriteria.	8. Kennismaken met schriftsoorten uit de geschiedenis.

(E. Kooijman e.d., Pak je pen 2008)

6

Groep 7/8 Handschriftontwikkeling.

Tussendoelen

1. Letterkeuze en het bewaken van een goede vormgeving.
2. Het opvoeren van het schrijftempo.
3. Het schrijven op ongelinieerd papier.
4. Aantekeningen leren maken.
5. Handschriftverrijking.
6. Schrijven met de brede pen.
7. Schrijven van losse leesletters.
8. Expressief schrijven.
9. Schriftkeuze bij schrijftaak.

(E. Kooijman e.d., Pak je pen 2008)

7

Meubilair

Goed schrijven is alleen mogelijk vanuit een uitgebalanceerde houding en daarvoor is goed meubilair van belang.

(Kooijman, E. e.d., Pak je pen 2008)

Codering	Lengte Leerling in cm.	Tafelhoogte in cm.	Zithoogte in cm.	Afstand tafel- zithoogte in cm.
A-1 Oranje	104-118	46	26	20
B-2 Lila	115-134	52	30	22
C-3 Geel	126-152	58	34	24
D-4 Rood	142-168	64	38	26
E-5 Groen	158-184	70	42	28
F-6 Blauw	>172	76	46	30

8

Zit - schrijfhouding

Basisvoorwaarden zit-schrijfhouding:

1. Beide voeten staan plat op de grond.
2. Billen tegen de rugleuning.
3. Kleine afstand tussen buik en tafel.
4. Hoofd is licht gebogen.
5. Beide onderarmen rusten op het tafelblad.
6. Schrijfblad licht schuin en aan de kant van de schrijfhand.

(Kooijman, E. e.d., Pak je pen 2008) (Keulen, M. & Eerd-Smetters, C. Van kleutertekening tot schrijven 2007)

9

Schrijfmethoden?

Methode:

1. Zwart op wit
2. Novoskript
3. Schrijfactief
4. Aan elkaar
5. Mijn eigen handschrift
6. Schrijven in de basisschool
7. Handschrift
8. Pennestreken
9. Schrift
10. Schrijfsleutel
11. Schrijftaal

Uitgever:

Zwijsen
Uitgeverij Boreaal
Malmberg
Noordhoff Uitgevers
Noordhoff Uitgevers
Wolters-Noordhoff
Malmberg
Zwijsen
ThiemeMeulenhoff
Malmberg
Zwijsen

10

Eisen vanuit het team???????

Zoals in de vorige dia stond beschreven zijn er vele methoden voor het vak schrijfonderrwijs op de markt.

We hebben ook kunnen zien wat de eisen zijn vanuit regering m.b.t. het vak schrijfonderrwijs.

Maar veel belangrijker nog, wat zijn jullie eisen m.b.t. een nieuwe schrijfmethode???
Waar moet ik rekening mee houden als ik op zoek ga naar een nieuwe methode voor onze school???

11

Bedankt!!!

12

Bijlage 8. Begroting “Schrijven in de basisschool”

Begroting	Schrijven in de Basisschool	(Prijzen 2008 inc. BTW)		
Groep	Materiaal	Set	Kosten per set	Totale kosten
Groep 1/2	Schriften p.5st.	6x	€ 11,30	€ 67,80
	Handleiding	1x	€ 56,75	€ 56,75
Groep 3	Handleiding	1x	€ 56,75	€ 56,75
	Kopieerboek	1x	€ 88,05	€ 88,05
	Schrift cijfers R. p.5st.	3x	€ 16,15	€ 48,45
	Schrift 3A R. p.5st.	3x	€ 20,60	€ 61,80
	Schrift 3B R. p.5st.	3x	€ 20,70	€ 62,10
	Schrift 3C R. p.5st.	3x	€ 20,70	€ 62,10
	Schrift cijfers L. p.5st.	1x	€ 18,15	€ 18,15
	Schrift 3A L. p.5st.	1x	€ 28,35	€ 28,35
	Schrift 3B L. p.5st.	1x	€ 28,35	€ 28,35
	Schrift 3C L. p.5st.	1x	€ 28,35	€ 28,35
Groep 4	Handleiding	1x	€ 56,75	€ 56,75
	Kopieerboek	1x	€ 88,05	€ 88,05
	Schrift 4A R. p.5st.	3x	€ 20,70	€ 61,80
	Schrift 4B R. p.5st.	3x	€ 20,70	€ 62,10
	Schrift 4C R. p.5st.	3x	€ 20,70	€ 62,10
	Schrift 4A L. p.5st.	1x	€ 28,35	€ 28,35
	Schrift 4B L. p.5st.	1x	€ 28,35	€ 28,35
	Schrift 4C L. p.5st.	1x	€ 28,35	€ 28,35
Groep 5	Handleiding	1x	€ 56,75	€ 56,75
	Kopieerboek	1x	€ 88,05	€ 88,05
	Schrift 5A R. p.5st.	3x	€ 20,70	€ 61,80
	Schrift 5B R. p.5st.	3x	€ 20,70	€ 62,10
	Schrift 5A L. p.5st.	1x	€ 28,35	€ 28,35
	Schrift 5B R. p.5st.	1x	€ 28,35	€ 28,35
Groep 6	Handleiding	1x	€ 56,75	€ 56,75
	Kopieerboek	1x	€ 88,05	€ 88,05
	Schrift 6A R. p.5st.	3x	€ 20,70	€ 61,80
	Schrift 6A L. p.5st.	1x	€ 28,35	€ 28,35
Groep 7	Handleiding	1x	€ 56,75	€ 56,75
	Kopieerboek	1x	€ 88,05	€ 88,05
	Schrift 7 p.5st.	3x	€ 20,70	€ 61,80
Groep 8	Handleiding	1x	€ 56,75	€ 56,75
	Kopieerboek	1x	€ 88,05	€ 88,05
	Schrift 8 p.5st.	3x	€ 20,70	€ 61,80
Overig	Klassikale letterkaart R	1x	€ 50,20	€ 50,20
	Klassikale letterkaart L	1x	€ 57,20	€ 57,20
	Letter/cijferkaartjes R (p.25 st)	1x	€ 18,60	€ 18,60
	Letter/cijferkaartjes L (p.25 st)	1x	€ 18,60	€ 18,60
	Richtingkaart R (p. 25 st.)	1x	€ 15,15	€ 15,15

Richtingkaart L (p. 25 st.)	1x	€ 15,15	€ 15,15
Cd-rom 3-8	1x	€ 319,05	€ 319,05

Totale kosten aanschaf nieuwe methode:	€ 2.490,35
---	-------------------

Eenmalige kosten	Handleiding	7x	€ 56,75	€ 397,25
	Kopieerboek	6x	€ 88,05	€ 528,30
Jaarlijkse kosten	Schriften			€ 1.070,85
	Overige materialen			€ 493,95
Totaal Jaarlijkse kosten				€ 1.564,80

Bijlage 9. Begroting “Pennenstreken” Letterversie

Begroting Pennenstreken letterversie

Groep	Materiaal	Set	Kosten per set	Totale kosten
Groep 1/2	Handleiding	1x	€ 126,75	€ 126,75
	Kleuterschrijfboekje p.5 st	6x	€ 8,90	€ 53,40
	Schrijfpatroonblok	1x	€ 32,40	€ 32,40
Groep 3	Handleiding A letterversie nieuw	1x	€ 89,50	€ 89,50
	Schrijfboekje A1 letterversie nieuw p. 5 st	3x	€ 14,75	€ 44,25
	Schrijfboekje A2 letterversie nieuw p. 5 st	3x	€ 14,75	€ 44,25
	Woordstroken letter - woordversie nieuw	1x	€ 41,30	€ 41,30
	Zakje miniknijpers (100st.)	1x	€ 18,45	€ 18,45
	Letter / cijferkaart (per 30)	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Letterkalender nieuw	1x	€ 71,35	€ 71,35
	Letterlijnkaartjes A	1x	€ 46,70	€ 46,70
	Letterwandkaart A	1x	€ 46,70	€ 46,70
	Oefenboekje A1 nieuw p.5 st.	3x	€ 7,10	€ 21,30
	Oefenboekje A2 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Rekenschriftje 1 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
	Richtingkaart A/B, per 30	1x	€ 6,00	€ 6,00
	Schrijfboekje A cijfers p. 5 st.	3x	€ 8,90	€ 26,70
	Schrijfboekje A3 p. 5 st.	3x	€ 11,40	€ 34,20
	Schrijfschriftje 1 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
	Leesschrijfboekje 1 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Leesschrijfboekje 2 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Leesschrijfboekje 3 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Leesschrijfboekje 4 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Leesschrijfboekje 5 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Leesschrijfboekje 6 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Schrijven met klikklak boekje p. 5 st.	3x	€ 14,75	€ 44,25
	Toelichting bij leesschrijfboekjes	1x	€ 6,90	€ 6,90
Groep 4	Handleiding B	1x	€ 54,90	€ 54,90
	Hoofdletterkaart	1x	€ 71,25	€ 71,25
	Letter / cijferkaart B (per 30)	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Letterlijnkaartjes B	1x	€ 20,35	€ 20,35
	Letterwandkaart B	1x	€ 46,70	€ 46,70
	Oefenboekje B1 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Oefenboekje B2 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Rekenschriftje 2 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
	Richtingkaart A/B per 30	1x	€ 6,00	€ 6,00
	Schrijfboekje 1 p. 5 st.	3x	€ 10,75	€ 32,25
	Schrijfboekje 2 p. 5 st.	3x	€ 10,75	€ 32,25
	Schrijfschriftje 1 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
	Schrijfschriftje 2 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
Groep 5	Handleiding C	1x	€ 45,90	€ 45,90

	Letter / cijferkaart C per 30	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Letterwandkaart C-D	1x	€ 46,70	€ 46,70
	Oefenboekje C p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Richtingkaart C/D per 30	1x	€ 6,00	€ 6,00
	Schrijfboekje C1 p. 5 st.	3x	€ 9,95	€ 29,85
	Schrijfboekje C2 p. 5 st.	3x	€ 9,95	€ 29,85
	Schrijfschriftje 2 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
	Schrijfschriftje 3 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
Groep 6	Handleiding D	1x	€ 45,90	€ 45,90
	Letter / cijferkaart D per 30	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Letterwandkaart C-D	1x	€ 46,70	€ 46,70
	Oefenboekje D p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Schrijfboekje D1 p. 5 st.	3x	€ 9,95	€ 29,85
	Schrijfboekje D2 p. 5 st.	3x	€ 9,95	€ 29,85
	Schrijfschriftje 3 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
Groep 7	Handleiding E	1x	€ 45,90	€ 45,90
	Letter / cijferkaart E-F per 30	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Schrijfboekje E p. 5 st.	3x	€ 10,50	€ 31,50
Groep 8	Handleiding F	1x	€ 45,90	€ 45,90
	Letter / cijferkaart E-F per 30	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Schrijfboekje E p. 5 st.	3x	€ 10,50	€ 31,50

Totale kosten aanschaf nieuwe methode:	€ 1.972,50
---	-------------------

Eenmalige kosten	Handleiding	€ 454,75
	Overige materialen	€ 622,10
Jaarlijkse kosten	Schriften	€ 895,65

Bijlage 10. Begroting “Pennenstreken” Woordversie

Begroting Pennenstreken woordversie

Groep	Materiaal	Set	Kosten per set	Totale kosten
Groep 1/2	Handleiding	1x	€ 126,75	€ 126,75
	Kleuterschrijfboekje p.5 st	6x	€ 8,90	€ 53,40
	Schrijfpatroonblok	1x	€ 32,40	€ 32,40
Groep 3	Handleiding A woordversie nieuw	1x	€ 89,50	€ 89,50
	Schrijfboekje A1 woordversie nieuw p. 5 st	3x	€ 14,75	€ 44,25
	Schrijfboekje A2 woordversie nieuw p. 5 st	3x	€ 14,75	€ 44,25
	Woordstroken letter - woordversie nieuw	1x	€ 41,30	€ 41,30
	Zakje miniknijpers (100st.)	1x	€ 18,45	€ 18,45
	Letter / cijferkaart (per 30)	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Letterkalender nieuw	1x	€ 71,35	€ 71,35
	Letterlijnkaartjes A	1x	€ 46,70	€ 46,70
	Letterwandkaart A	1x	€ 46,70	€ 46,70
	Oefenboekje A1 nieuw p.5 st.	3x	€ 7,10	€ 21,30
	Oefenboekje A2 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Rekenschriftje 1 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
	Richtingkaart A/B, per 30	1x	€ 6,00	€ 6,00
	Schrijfboekje A cijfers p. 5 st.	3x	€ 8,90	€ 26,70
	Schrijfboekje A3 p. 5 st.	3x	€ 11,40	€ 34,20
	Schrijfschriftje 1 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
	Leesschrijfboekje 1 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Leesschrijfboekje 2 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Leesschrijfboekje 3 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Leesschrijfboekje 4 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Leesschrijfboekje 5 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Leesschrijfboekje 6 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Schrijven met klikklak boekje p. 5 st.	3x	€ 14,75	€ 44,25
	Toelichting bij leesschrijfboekjes	1x	€ 6,90	€ 6,90
Groep 4	Handleiding B	1x	€ 54,90	€ 54,90
	Hoofdletterkaart	1x	€ 71,25	€ 71,25
	Letter / cijferkaart B (per 30)	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Letterlijnkaartjes B	1x	€ 20,35	€ 20,35
	Letterwandkaart B	1x	€ 46,70	€ 46,70
	Oefenboekje B1 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Oefenboekje B2 p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Rekenschriftje 2 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
	Richtingkaart A/B per 30	1x	€ 6,00	€ 6,00
	Schrijfboekje 1 p. 5 st.	3x	€ 10,75	€ 32,25
	Schrijfboekje 2 p. 5 st.	3x	€ 10,75	€ 32,25
	Schrijfschriftje 1 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
	Schrijfschriftje 2 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
Groep 5	Handleiding C	1x	€ 45,90	€ 45,90
	Letter / cijferkaart C per 30	1x	€ 18,10	€ 18,10

	Letterwandkaart C-D	1x	€ 46,70	€ 46,70
	Oefenboekje C p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Richtingkaart C/D per 30	1x	€ 6,00	€ 6,00
	Schrijfboekje C1 p. 5 st.	3x	€ 9,95	€ 29,85
	Schrijfboekje C2 p. 5 st.	3x	€ 9,95	€ 29,85
	Schrijfschriftje 2 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
	Schrijfschriftje 3 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
Groep 6	Handleiding D	1x	€ 45,90	€ 45,90
	Letter / cijferkaart D per 30	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Letterwandkaart C-D	1x	€ 46,70	€ 46,70
	Oefenboekje D p. 5 st.	3x	€ 8,00	€ 24,00
	Schrijfboekje D1 p. 5 st.	3x	€ 9,95	€ 29,85
	Schrijfboekje D2 p. 5 st.	3x	€ 9,95	€ 29,85
	Schrijfschriftje 3 p. 5 st.	3x	€ 4,85	€ 14,55
Groep 7	Handleiding E	1x	€ 45,90	€ 45,90
	Letter / cijferkaart E-F per 30	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Schrijfboekje E p. 5 st.	3x	€ 10,50	€ 31,50
Groep 8	Handleiding F	1x	€ 45,90	€ 45,90
	Letter / cijferkaart E-F per 30	1x	€ 18,10	€ 18,10
	Schrijfboekje E p. 5 st.	3x	€ 10,50	€ 31,50

Totale kosten aanschaf nieuwe methode:	€ 1.972,50
---	-------------------

Eenmalige kosten	Handleiding	€ 454,75
	Overige materialen	€ 622,10
Jaarlijkse kosten	Schriften	€ 895,65

Bijlage 11. Lessencyclussen (doel - motorische activiteit – zorg)

Tabel 1: Lessencyclus “Schrijven in de basisschool”

Les:	Doel:	Motorische activiteit:	Zorgverbreding:
Les 1	- Het kind herkent de stop-plaatsen binnen de letters a,d en g. - Het kind houdt de pen goed en ontspannen vast.	De kinderen “lopen” met de vingertoppen van de wijsvinger en middelvinger van de linkerhand.	Kopieerblad 9 + 10 Herhaling van de oefenstof.
Les 2	- Het kind herkent de stop-plaatsen binnen de letters u en ij. - Het kind houdt de pen goed en ontspannen vast.	De kinderen zetten de vingertoppen van beide handen gespreid op tafel. Afwisselend duwen ze erop en laten ze weer los.	Kopieerblad 9 + 10 Herhaling van de oefenstof.
Les 3	- Het kind herkent de stop-plaatsen binnen de letters m, n en h. - Het kind houdt de pen goed en ontspannen vast.	De kinderen wrijven de onderkant van de duim en wijsvinger van beide handen warm.	Kopieerblad 9 + 10 Herhaling van de oefenstof.
Les 4	- Het kind herkent de stop-plaatsen binnen de letter p. - Het kind houdt de pen goed en ontspannen vast.	De kinderen leggen de handen op tafel met de vingers gespreid. Om en om tillen ze de vingers omhoog terwijl de anderen blijven liggen.	Kopieerblad 9 + 10 Herhaling van de oefenstof.

Tabel 2: Lessencyclus “Pennenstreken”

Les:	Doel:	Motorische activiteit:	Zorgverbreding:
Les 1	- Leren schrijven van de hoofdletter N. - Oefenen van de pincetgreep.	De kinderen leggen beide handen op tafel. Ze brengen het topje van de wijsvinger en het topje van de duim van de schrijfhand naar elkaar toe. Daarna leggen ze de hand weer plat. Afwisseling tussen schrijfhand en niet schrijfhand.	- Herhaling hoofdletter N.
Les 2	- Leren schrijven van de hoofdletter M.		- Herhaling hoofdletter M. Het accent ligt op de instructietekst (de bogen).
Les 3	- Herhalen van de hoofdletterclubs N en M. - Omzetten lees- in schrijffletters		Kinderen die problemen hebben met de omzetting van kleine letters in hoofdletters wordt gewezen op het gebruik van de letter-cijferkaart.
Les 4	- Herhalen van de cijfers - Bevorderen van de polsbeweging.	De kinderen leggen beide handen op tafel. Met de schrijfhand tikken de kinderen zes keer de tafel aan. Daarna zetten de kinderen de schrijfhand in rechtopstaande vuist onderaan op het tafelblad. De duim ligt daarbij bovenop. De oefening wordt herhaalt en tevens uitgevoerd met de niet-schrijfhand.	De schrijfrichting van het cijfer wordt besproken. Het kind kan het cijfer extra oefenen op ongelinieerd papier of op kopieerblad 3 (ruitjes).